

21. ทำนองใส่เอียน	22. ทำกหน่อง	23. ทำนองก้านเหลือง	24. ทำล่องข้อ
25. ทำโนน	26. ทำอีตุ้ม	27. ทำทะรัง	28. ทำปักเขวใหญ่
29. ทำโนนปลาแข็ง	30. ทำน้ำจ้อย	31. ทำคำแคน	32. ทำลูงฟู
33. ทำดาบัด	34. ทำแสง	35. ทำกระดัน	36. ทำทางแซ่
37. ทำล่องพอก	38. ทำกุดหม้อทอง	39. ทำกะดัน(ดาสร้อย)	40. ทำยาง

ในอดีต การเลี้ยงวัว-ควายมักจะไม่มีปัญหา ทั้งในส่วนในพื้นที่ในการเลี้ยง พืชอาหารสัตว์ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีแหล่งน้ำธรรมชาติที่เป็น กุด หนอง หาด กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ตาม มีน้ำขังตลอดปี วัว-ควายสามารถหากินได้เอง แต่สำหรับกุดขาคิม เป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันมาก ก็มีทำนน้ำสำหรับวัว-ควายลงกินน้ำและข้ามไปพื้นที่ตามตรงข้ามได้ ซึ่งมีมากถึง 40 ท่า แต่ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2525-2526 เป็นช่วงที่ชาวบ้านได้บุกเบิกพื้นที่ริมฝั่งกุดขาคิมขยายออกจากทำนน้ำที่มีอยู่เดิมเพื่อทำนาแซง ตลอดชายฝั่งกุดขาคิมทั้งสองฝั่งเต็มไปด้วยหมด ชาวบ้านจึงมีความเดือดร้อน เนื่องจากว่าวัว-ควาย ไม่สามารถข้ามไปเลี้ยงฝั่งตรงข้ามได้ ไม่มีทำนน้ำสำหรับวัว-ควายลงกินน้ำได้ ไม่มีท่าจอดเรือ การสัญจรไปมาเพื่อทำมาหากินในพื้นที่ตามฝั่งตรงข้ามไม่สะดวกเหมือนเคย เพราะทั้งสองริมฝั่งกุดขาคิมเต็มไปด้วยข้าวนาแซงของชาวบ้าน ผู้นำชุมชนและชาวบ้านจึงได้มีการประชุมหาข้อตกลงร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหา จึงได้มีการห้ามไม่ให้มีการทำนาแซงปิดหรือกีดกันทำนน้ำตลอดทั้งสองฝั่งกุดขาคิม ซึ่งก็เป็นที่ยอมรับและรับรู้กันทั้งชุมชน

ปัจจุบันเนื่องจากว่าพื้นที่ตามกุดขาคิมและกุดขาคิม ซึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ ในอดีตน้ำมีการไหลถ่ายเทได้สะดวก ก็มีการสร้างผนังกันน้ำขึ้นที่กุดบ่อ เขตชุมชนบ้านจาน ตำบลทับใหญ่ในปี 2533 และการสร้างเขื่อนราษีไศลที่มีการเก็บกักน้ำมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 เป็นต้นมา ทำให้ทำนน้ำที่ชุมชนได้กำหนดและใช้ประโยชน์ร่วมกันลดน้อยลง เนื่องจากน้ำท่วม จะมีเฉพาะทำนหลักๆที่ชาวบ้านยังใช้ประโยชน์ร่วมกันอยู่ไม่กี่ท่า เช่น ท่าโสกพุก ท่าอีตุ้ม ท่าปักเขว ท่าโพนทะรัง ท่าโพไร่ ทำนน้ำจ้อย เป็นต้น

ในส่วนพื้นที่ในการเลี้ยงก็ลดน้อยลง หญ้าอาหารสัตว์ที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ก็ลดน้อยลง เนื่องจากการบุกเบิกพื้นที่ในการทำนาและน้ำท่วมพื้นที่ จากกรณีการสร้างผนังกันน้ำและการสร้างเขื่อนราษีไศลทำให้มีผลกระทบต่อ การเลี้ยงวัว-ควายของชาวบ้านมีความยากลำบากมากขึ้น ถึงอย่างไรก็ตามในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน ก็มีการปรับเปลี่ยนวิธีการเลี้ยงคือการเลี้ยงแบบคอก เก็บฟางข้าว เก็บหญ้าตามพื้นที่นาให้กิน การเลี้ยงแบบผูกล่ามตามที่หัวไร่ปลายนา บางคนก็มีการปลูกหญ้าตามริมฝั่งกุดขาคิมที่พอจะมีที่ปลูกได้บ้าง และบางคนก็นำไปฝากเลี้ยงหรือเช่าพื้นที่ในการเลี้ยงกับญาติพี่น้องที่อยู่ในเขตตำบลอื่นๆในอำเภอรัตนบุรี

๕ การหาปลา

การหาปลาของชาวบ้านในชุมชนที่อยู่รายรอบพื้นที่ท่ามกุดขาคิม กว่า 10 หมู่บ้านในตำบลกุดขาคิม และตำบลทับใหญ่ จะหาได้ตลอดปี ตามแหล่งน้ำต่างๆ ซึ่งในพื้นที่ท่ามกุดขาคิมจะมีแหล่งน้ำธรรมชาติอยู่จำนวนมาก ทั้งที่เป็นระบบนิเวศน์แหล่งน้ำแบบ กุด หนอง สอง วัง เลิง ปาก และมีป่าบุ่ง-ป่าทาม ซึ่งมีพรรณพืชทั้งที่เป็นพรรณพืชบก พืชน้ำ พืชครึ่งบกครึ่งน้ำขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย หลบภัย หายู่อากิน และเป็นแหล่งเพาะขยายพันธุ์ของปลาหลายชนิด จากการสำรวจ และจัดเวทีระดมข้อมูลร่วมกับชาวบ้านและพรานปลาที่หาปลาเป็นประจำพบว่า ในพื้นที่ท่ามกุดขาคิม มีชนิดพันธุ์ปลากว่า 71 ชนิด

บริเวณสถานที่ที่ชาวบ้านหาปลาเป็นประจำในพื้นที่ท่ามกุดขาคิม คือ กุดขาคิม กุดปลาข้าวมัน กุดแคน ปากอ่าว วังมน วังแคน วังอีตุ้ม เลิงจมะ ซึ่งเครื่องมือและวิธีการหาปลาก็จะมีความแตกต่างกันตามช่วงฤดูกาล สภาพพื้นที่ของแหล่งน้ำ ชนิดพันธุ์ปลา และตามความชำนาญของแต่ละบุคคล ซึ่งมีความหลากหลายในเครื่องมือที่ใช้ เช่น แห เบ็ด จั่น มอง (ดาบ่าย) ดุ้ม สวิง ดางซ้อน กระเจง สุ่ม แก้ว โคน แก้ววด ชูด เหยะ ไล่จ่า ไซ บั้งลัน แหลม ง่อง ปืนแก๊ป หน้าไม้ เป็นต้น และเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งที่สำคัญ คือ เรือพาย ซึ่งครอบครัวที่หาปลาเป็นประจำจะมีเรือพายทุกครอบครัว

ความสำคัญในการหาปลาของชาวบ้านในชุมชนที่อยู่รายรอบพื้นที่ท่ามกุดขาคิม คือ เป็นแหล่งอาหารและ เป็นแหล่งรายได้ของชุมชน จากการใช้แบบสำรวจในการเก็บรวบรวมข้อมูลทุกหลังคาเรือน ใน 10 หมู่บ้านของตำบลกุดขาคิมและตำบลทับใหญ่ 942 หลังคาเรือน พบว่าทุกหลังคาเรือนได้ใช้ประโยชน์พื้นที่ท่ามกุดขาคิมหาปลา แต่จะไม่ได้หาประจำตลอดปี เป็นการหาตามช่วงฤดูกาล เพื่อเป็นอาหารในครัวเรือนเท่านั้น แต่ในส่วนของครอบครัวที่ไม่มีที่นา หรือมีที่นาลน้อย กลุ่มหลังนี้จะเป็กลุ่มคนที่หาปลาประจำตลอดทั้งปี และเป็นผู้ที่มีความชำนาญ เชี่ยวชาญในการหาปลา (พรานปลา) ซึ่งนอกจากจะหาเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือนแล้ว ยังเป็นการหาเพื่อแลกข้าวกิน และขายเป็นรายได้ในครอบครัวอีกด้วย

จากการสำรวจรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ พบว่าใน 10 หมู่บ้าน มีอยู่ 7 หมู่บ้านที่มีกลุ่มพรานปลา หรือผู้ที่หาปลาประจำตลอดปี จำนวน 87 ครอบครัวและได้จัดเวทีแลกเปลี่ยนระดมข้อมูลเพิ่มเติม ได้ประเมินร่วมกันว่าในปีหนึ่งๆ กลุ่มนี้จะหาปลาได้มากถึง 150,000 กิโลกรัม (150 ตัน /ปี) และเมื่อรวมกับอีก 855 ครอบครัวที่หาปลาตามช่วงฤดูกาล แต่ไม่ได้หาตลอดปี รวมแล้วจะหาปลาได้ประมาณ 200,000 กิโลกรัม (200 ตัน/ปี) หรือมากกว่านี้ คิดเป็นมูลค่ากว่า 6,000,000 บาทต่อปี (คิดเฉลี่ยกิโลกรัมละ 30 บาท)

ตารางแสดงจำนวนครัวเรือนที่หาปลาจากพื้นที่ตามฤดูกาล

ชื่อตำบล/หมู่บ้าน	ครัวเรือนทั้งหมด	จำนวนครัวเรือนที่หาปลา	
		ตามฤดูกาล	ตลอดปี
ตำบลกุดขาคิม			
1. บ้านลำเพ็ญ หมู่ 1	109	101	8
2. บ้านกุดขาคิม หมู่ 5	108	98	10
3. บ้านนาสว่าง หมู่ 8	92	81	10
4. บ้านศาลา หมู่ 9	51	51	-
ตำบลทับใหญ่			
5. บ้านทับใหญ่ หมู่ 1	119	97	22
6. บ้านโพธิ์ หมู่ 3	65	65	-
7. บ้านจาน หมู่ 6	123	106	17
8. บ้านจาน หมู่ 8	74	74	-
9. บ้านจาน หมู่ 9	127	117	10
10. บ้านโพธิ์ หมู่ 10	73	63	10
รวม	942	855	87

สภาพปัญหา

ในอดีตพื้นที่ตามฤดูกาล มีแหล่งน้ำธรรมชาติ และป่าทุ่งป่าตามอุดมสมบูรณ์ พันธุ์ปลามีหลากหลาย มากกว่า 80 ชนิด แต่ละชนิดก็มีปริมาณมาก หาได้โดยทั่วไป ตามแหล่งน้ำธรรมชาติต่างๆ ที่เป็น กุด หนอง หาด เล้ง วัง ปาก หรือแม้กระทั่งตามลำน้ำมูล หาได้ง่ายจับเอาเฉพาะปลาที่ตัวใหญ่ๆ เท่านั้น เครื่องมือหาปลา ก็ผลิตขึ้นเองในชุมชน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่มีความเหมาะสม เป็นการหาเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือน และแลกเปลี่ยนสิ่งของกันเองในชุมชน

ปัจจุบันแหล่งหาปลา ชนิด และจำนวนพันธุ์ปลาได้ลดน้อยลง ปลาที่เคยมีอยู่เดิมในพื้นที่กุดขาคิมได้หายไป เช่น ปลาหนุ ปลาตุน ปลาบึก ปลาข้าวมัน ปลาดัง ปลาคบ ปลาแมว และหอยกาบใหญ่ ได้หายไป มีสัตว์ชนิดใหม่เข้ามาแทน คือ กูเห่ลือม จากเวทีแลกเปลี่ยนและระดมปัญหาร่วมกับชาวบ้าน สามารถระบุปัญหาได้ดังนี้

1. การบุกรุกพื้นที่ตามการทำนามากขึ้น ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลดลง สภาพพื้นที่หรือระบบนิเวศน์ เดิมที่เคยเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย เพาะขยายพันธุ์ปลาเปลี่ยนแปลงไป แหล่งน้ำธรรมชาติที่เป็น กุด หนอง หาด เล้ง วัง ปาก ตื้นเขิน

2. การสร้างพนังกั้นน้ำ และการสร้างเขื่อนราศีไศลปิดกั้นลำน้ำ หรือทางเดินของน้ำ ทำให้ระบบนิเวศพื้นที่เปลี่ยนไป น้ำไม่สามารถไหลถ่ายเทได้สะดวก
3. เกิดวัชพืชหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า **สนม** ซึ่งมีลักษณะเป็นหญ้า วัชพืชเกิดขึ้นทับถมตามแหล่งน้ำธรรมชาติที่เป็น กุด หนอง หาด วัง เลิง ปาก จนหนาแน่น บางแห่งหนาจนคนสามารถเดินผ่านได้ทั้งที่ข้างล่างยังเป็นน้ำ ซึ่งเป็นผลมาจากการบุกเบิกพื้นที่ทำนา ดินพังทลายไหลลงยังแหล่งน้ำ การสร้างพนังกั้นน้ำ การสร้างเขื่อนราศีไศล การตัดถนนกั้นทางเดินของน้ำและปลา
4. เครื่องมือหาปลาก็มีความทันสมัยมากขึ้น จับปลาได้ที่ละมากๆ ซึ่งเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น กวด มอใหม่ และแหขนาดใหญ่เป็นต้น
5. การหาปลาเพื่อขายมากขึ้น จากเดิมเป็นการหาเพื่อบริโภคเพื่อยังชีพในครัวเรือน แต่ปัจจุบันหาเพื่อขายเป็นรายได้มากขึ้นทำให้ต้องจับปลาที่ละมากๆ และจับทุกชนิดที่จับได้

การจัดการและการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาของชุมชน

ชุมชนที่อยู่รอบพื้นที่หามกุดขาคิม ได้มีการจัดการและแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยผู้นำชุมชน อบต. ครู พระสงฆ์ และชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ร่วมกันกำหนดเอาแหล่งน้ำกุดขาคิมซึ่งเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ในพื้นที่ ที่เป็นระบบนิเวศย่อยของลำน้ำมูลเป็นแหล่งในการอนุรักษ์ฟื้นฟูกำหนดระเบียบในการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน โดยมีการจัดการร่วมกันดังนี้

1. มีการปลูกต้นไม้ร่วมกันตามริมฝั่งกุดขาคิมทุกปี ในวันที่ 12 สิงหาคม เพื่อป้องกันการพังทลายของดินริมตลิ่ง
2. ในช่วงที่มีน้ำท่วมไหลหลาก เดือนกันยายน – ตุลาคม เริ่มตั้งแต่ปี 2543 เป็นต้นมา ชุมชนได้มีการระดมกำลังชาวบ้านออกแรง ออกเงินกันเอง เพื่อกำจัดวัชพืชน้ำ หรือ **สนม** ร่วมกัน โดยการช่วยกันลงตัดสนมเป็นแผ่นๆ ให้ไหลไปตามน้ำออกจากกุดขาคิมไป ซึ่งในปีหนึ่งๆทำร่วมกันอยู่หลายวันเกือบเป็นเดือน
3. ในพื้นที่แหล่งน้ำกุดขาคิมชุมชนได้มีการกำหนดเป็นเขตอนุรักษ์แหล่งเพาะพันธุ์ปลา โดยการตัดไม้ลงในแหล่งน้ำเพื่อให้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งเพาะขยายพันธุ์ปลา และนำไปปักติดผ้าเหลือง เป็นขอบเขตห้ามไม่ให้มีการจับปลาในบริเวณดังกล่าวซึ่งในพื้นที่กุดขาคิม มีแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาอยู่ 4 แห่ง คือ

1. เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบริเวณกุดบ้าน	10 ไร่
2. เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและอนุรักษ์นกบริเวณคอนไข่มุน	15 ไร่
3. เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบริเวณหน้าวัดป่าปฏิบัติธรรมกุดขาคิม	40 ไร่
4. เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบริเวณวัดป่าบ้านจาน	30 ไร่

๑ การหาของป่า

พื้นที่ทามกุดขาคิม เป็นพื้นที่ที่มีพันธุ์พืชหลากหลายชนิด เป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย แหล่งหลบภัย และแหล่งขยายพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตทั้งสัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์ปีก ซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ชุมชนได้พึ่งพา เพื่อใช้ในการยังชีพ และเป็นแหล่งรายได้ทั้งที่เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ ไม้ใช้สอยและสมุนไพรที่มีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่อยู่รอบพื้นที่ จากการศึกษาพบว่าชุมชนที่เข้าไปใช้ประโยชน์เก็บหาของป่าในพื้นที่ทามกุดขาคิม 10 หมู่บ้านใน 2 ตำบล เกือบทุกหลังคาเรือนได้เข้าไปใช้ประโยชน์แต่ไม่ตลอดทั้งปี แต่ยังมีชาวบ้านใน 5 หมู่บ้านที่เข้าไปใช้ประโยชน์ประจำหรือตลอดทั้งปี มีจำนวน 59 หลังคาเรือน เป็นการหาเพื่อบริโภคและขายเป็นรายได้ในครอบครัว

ประเภทและชนิดของป่าที่หาได้จากพื้นที่ทามกุดขาคิม

พืชน้ำ/ถ่าน พันธุ์ไม้ในทามเป็นพันธุ์ไม้โตเร็วมีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นเชื้อเพลิง เช่น ไม้हुलिंग ไม้เถียว เพราะไม้พวกนี้ยังตัดยังแตกกอ ชาวบ้านจะเลือกตัดไม้ขนาดเท่าแขน หาได้ตลอดปี และจะหามากในช่วงหน้าแล้งช่วงเดือน มกราคม-เมษายน

ผัก/ผลไม้ตามธรรมชาติ การหาผักในพื้นที่ทามกุดขาคิมจะหาได้ทั้งผักที่อยู่ในน้ำ และผักที่อยู่บนบกหรือพื้นที่โลก ผักที่อยู่ในน้ำจะหนอง ตามกุด ได้แก่ ผักบ่อ ผักแว่น ผักแพงพวย ผักใส่เอียน ผักบั้ง ผักตบ ผักกูด ผักกระโดนน้ำ ผักกระด้น หาได้ตลอดปี ส่วนผักที่อยู่บนบกหรือพื้นที่โลก จะมีผัก สะเดา ผักกระโดนโลก ผักกระโดนเคี้ย ยอคนเป็น ยอดहुलिंग ฯลฯ หาได้ในช่วงเดือน ธันวาคม-เมษายน นอกจากนี้ยังมีลูกไม้/ผลไม้ป่าให้ได้เก็บกินหรือขาย เช่น ลูกหว้า มะแขว(มะกอกน้ำ) มะดัน ลูกหวาย เป็นต้น

หน่อไม้หรือยอดไม้ หาได้ในช่วงหน้าฝน ช่วงเดือนพฤษภาคม-เดือนพฤศจิกายน หน่อไม้ที่หา มาได้ ชาวบ้านจะทำเป็นอาหาร แกงหรือชุบ เหลือกก็จะทำหน่อไม้คองไว้ขายหรือแลกข้าว

เห็ด ในพื้นที่ทามกุดขาคิมมีเห็ดกว่า 42 ชนิดที่เป็นอาหารธรรมชาติของชุมชน จะหาได้ในช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนธันวาคม ซึ่งมีเกิดอยู่ทั่วไปตามพื้นที่ทาม ป่าบุ่ง-ป่าทาม ที่โนน คอนส่วนใหญ่จะหาเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือนและขาย จากการที่ทีมวิจัยได้ประเมินปริมาณเห็ดที่เป็นผลผลิตจากพื้นที่ทามกุดขาคิม ทั้งในส่วนที่ชาวบ้านในพื้นที่อื่นที่มากับหาและชาวบ้านที่อยู่รอบพื้นที่ทามกุดขาคิมเองในรอบปีหนึ่ง สามารถเก็บหารายได้มากถึง 3 ดันคิดเป็นมูลค่ากว่า 150,000 บาท(คิดเฉลี่ยกิโลกรัมละ 50 บาท)

มันแขง มันแขงเป็นอาหารยอดฮิตของชุมชน มีอยู่ทั่วไปในป่าบุ่ง-ป่าทาม ลักษณะเป็นไม้เลื้อย ใบคล้ายใบตำลึง แต่มีสีเขียวแก่ จะพันเลื้อยอยู่ตามต้นไม้เล็กต้นไม้ใหญ่ที่อยู่บริเวณนั้น หัวมีลักษณะกลมบ้าง รีวบ้าง แต่ไม่เป็นตะปุ่มตะป่ำขนาดเท่าหัวแม่มือจนถึงเท่ากำปั้น มีสีน้ำตาลอ่อนเมื่อ

ปอกเปลือกจะมีเปลือกเหนียว สีนํ้า เนื้อในมีสีขาวนวล เอามาหนึ่งหรือทำเป็นของหวานกินในครอบครัว อร่อยดี หรือขายเป็นรายได้ก็โลกรัมละ 20 บาท จากการที่ทีมวิจัยได้ประเมินร่วมกับกลุ่มผู้เก็บหามันแข่ง ทั้งชาวบ้านในส่วนที่อยู่พื้นที่อื่นและชาวบ้านที่อยู่รอบพื้นที่ตามฤดูกาลตัวเอง ปีหนึ่งมีปริมาณมันแข่งที่เป็นผลผลิตจากป่าบุ่ง-ป่าทามได้มากถึง 2 ตัน คิดเป็นมูลค่ากว่า 40,000 บาท

หวาย หวายที่ขึ้นในป่าทาม เป็นหวายนํ้าชาวบ้านจะใช้ประโยชน์นำมาสานกระดัง ลอบ ขอบไซ ปากลอบ หาได้ในช่วงเดือน เมษายน-พฤษภาคม

ไผ่ผดแดง หาได้ในช่วงเดือน กุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม ตามต้นไผ่ในพื้นที่ตามฤดูกาลกินเป็นอาหารในครอบครัวและขายบ้าง ถ้าได้จำนวนมาก วิธีขายจะเดินขายตามหมู่บ้าน ด้วยเหล็กๆ ด้วยละ 10 บาท หรือมีแม่ค้ามารับซื้อก็โลกรัมละ 50 บาท นำไปขายตลาดปีหนึ่งจะมีไผ่ผดแดงที่เป็นผลผลิตจากพื้นที่ตาม จากการประเมินร่วมกันระหว่างทีมวิจัยและชาวบ้าน สามารถหาไผ่ผดแดงได้มากถึง 2 ตันต่อปี คิดเป็นมูลค่ากว่า 100,000 บาท

กบและหอย เนื่องจากในพื้นที่ตามฤดูกาลมีแหล่งน้ำธรรมชาติทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ที่เป็นกุด หนอง ห้วย วัง เล้ง ที่มีป่าบุ่ง-ป่าทามขึ้นปกคลุมอย่างหนาแน่น เป็นแหล่งอาศัย อนุบาล เพาะพันธุ์กบ และหอยได้เป็นอย่างดี ชาวบ้านจะเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือน

ช่วงเวลาและวิธีการหา กบ

- เดือนพฤษภาคม-กรกฎาคม ชาวบ้านจะนิยมออกไปหาในช่วงกลางคืนหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ไปส่องกบหรือได้กบ โดยใช้ไฟเบตเตอร์(ไฟคอม)รัศที่ศีรษะและใช้ไม้ค่อเหล็กแหลมแทงหรือใช้ปืนแก๊ปยิงที่ส่องได้
- เดือนกรกฎาคม-กันยายน จะใช้วิธีการใส่เบ็ด
- เดือนธันวาคม-กุมภาพันธ์ ซึ่งเป็นช่วงฤดูหนาว กบจะเข้าขัย(กบจำศีล)ตามรูไม้ รุกตามโนนหรือคันนา ที่มีความชื้นแต่ไม่ถึงกับแฉะ ซึ่งช่วงนี้ชาวบ้านจะเรียกว่าการไปหา “กบขัย”

ช่วงเวลาและวิธีการหา หอย

- เดือนพฤษภาคม-ตุลาคม ซึ่งอยู่ในช่วงหน้าฝนและยังมีน้ำขังอยู่ตาม กุด หนอง ห้วย ชาวบ้านจะนิยมไปหาหอยโดยวิธีการ “งมหอย”ตามแหล่งน้ำและตามขอนไม้หรือกิ่งไม้ที่อยู่ในน้ำหรือตามตina
- เดือนธันวาคม-กุมภาพันธ์ ซึ่งเป็นช่วงหน้าหนาว หอยจะเข้าขัยฝังอยู่ตามดินที่มีความชุ่มชื้นแต่ไม่แฉะหลังจากที่แหล่งน้ำนั้นแห้ง ชาวบ้านจะเรียกช่วงนี้ว่า “การไปหาขั้วหอย” ส่วนมากจะเป็นแม่บ้านไปหารวมกันเป็นกลุ่ม หามาบริโภคในครัวเรือนและขายก็โลกรัมละ 20 บาท

การล่าสัตว์ การล่าสัตว์ก็เป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่อยู่กับตามมาแต่อดีต แต่ปัจจุบันสัตว์ใหญ่ได้สูญหายไป เหลือเฉพาะสัตว์เล็ก เช่น นก หนู งู ไก่ป่า การล่าสัตว์ของชาวบ้านจะล่ามาเพื่อเป็นอาหารในครอบครัว ซึ่งวิธีล่าสัตว์จะมีอุปกรณ์และวิธีการแตกต่างกันไป เช่น ไก่ป่า จะนิยมดักยิงในฤดู

น้ำหลาก ช่วงเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน เพราะไถ่ป่าจะอพยพขึ้นที่ดอนแล้วไปค้ำข่มอิงเอา ปัจจุบันการล่าสัตว์ลดน้อยลงจนแทบไม่เหลือ นอกจากจะบังเอิญพบเข้าในขณะที่ทำกิจกรรมอื่นๆ ในทาม เช่น การทำนา เลี้ยงวัว-ควาย เป็นต้น

ยาสมุนไพร เนื่องจากพื้นที่ทามกุดขาคิม มีพันธุ์ไม้หลากหลายชนิดที่มีสรรพคุณเป็นยารักษาโรค ได้มากกว่า 55 ชนิด ซึ่งในแต่ละหมู่บ้านจะมีผู้มีความรู้หรือเป็นหมอสมุนไพรประจำหมู่บ้านในการรักษาโรคให้กับผู้เจ็บไข้ได้ป่วยในหมู่บ้าน ซึ่งมีทั้งยากิน ยาทาภายนอก ทั้งที่ใช้เปลือก ใบ ลำต้นและราก นำมาฝน ต้ม ตำ คองเหล้า ซึ่งยาสมุนไพรนี้ต้องอาศัย ผู้ชำนาญ ผู้รู้ ที่รู้จักชนิดต้นยา การจัดขนานยาที่ผสมกับหลายๆ ชนิด จึงจะได้ผลดี เช่น เกรือลิ้นแฮด ใช้รักษาโรคตาแดง ใช้เครือแซ่น้ำผสมกับต้นยาอื่นๆ แก่ชาวเด็กน้อย ต้นทำฮูป ลำต้นใช้แก้ปวด เจ็บคอ ปวดท้อง และเครือโสร่ง ใช้รากฝนกับน้ำกินแก้ไข้ แก้อักเสบ เป็นต้น ซึ่งยังมีสมุนไพรอื่นๆ อีกหลายชนิดในพื้นที่ทามกุดขาคิมที่ยังไม่มีการศึกษาอย่างจริงจัง

ในการหาของป่าดังกล่าวข้างต้น ชาวบ้านจะหาได้ตลอด ตามช่วงฤดูของชนิดของป่าหมุนเวียนกันตลอดปี ทุกคนจะเข้าไปหาเก็บได้เลยไม่มีการห้าม แล้วแต่ความจำเป็นของแต่ละครัวเรือน ซึ่งทุกชุมชนที่อยู่โดยรอบบริเวณทามกุดขาคิม จะเข้าไปใช้ประโยชน์ทุกครอบครัว ตามช่วงฤดูกาล ปัจจุบันแหล่งทรัพยากรธรรมชาติได้ลดลง การหาอยู่หากินมีความลำบาก มีการพึ่งพิงภายนอกมากขึ้นเนื่องจากว่า

1. การหาของป่าจากอดีตที่เคยหาเพื่อยังชีพในครัวเรือน เปลี่ยนมาเป็นการหาเพื่อขายเป็นรายได้ในครัวเรือนมากขึ้น และมีเครื่องมือที่ทันสมัยสามารถหาได้ทีละมากๆ
2. การบุกเบิกพื้นที่โดยการไถดินขนาดใหญ่ปรับพื้นที่ทามเพื่อใช้ประโยชน์ในการทำนา และการปลูกยูคาลิปตัส
3. การสร้างผนังกันน้ำและการสร้างเขื่อนราษีไศลทำให้น้ำท่วมแหล่งทรัพยากรลดลง

จากปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้น ชาวบ้านได้มีการปรับตัวและเปลี่ยนวิธีการในการจัดการและใช้ประโยชน์ในการเก็บหาของป่า เพื่อลดผลกระทบที่เกิดขึ้น เช่น ของป่าที่เป็นพืชผัก ไม้พื้น ไม้ใช้สอย ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนก็จะมีการนำมาปลูกในพื้นที่ตนเอง เช่น ไม้ไผ่ กระถินณรงค์ สะเดา กระโดน มะแขว่น มะดัน และมันแขง เป็นต้น แต่ในส่วนจำพวกสัตว์ต่างๆ ก็ยังพอหาได้แต่ไม่มากเหมือนในอดีต แต่ก็มีมีการซื้อหาจากตลาดและร้านค้ามากขึ้น และชาวบ้านบางครัวเรือนจะมีการกันพื้นที่ป่าทามที่มีอยู่ในพื้นที่ตนเอง แทนที่จะไถดินบุกเบิกทำนาหมดก็กันเป็นพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนา เพื่อประโยชน์ใช้สอยในครัวเรือนของตนเองอีกด้วย

⊖ การปลูกพืชไร่และการปลูกพืชผัก

ในอดีตพื้นที่ทามกุดขาคิม ชาวบ้านมีการปลูกพืชหลากหลายชนิด มีทั้งปลูกแบบหมุนเวียนและปลูกแบบผสมผสานตามพื้นที่โนนทามหรือดอนทามที่เป็นที่สูงและตามริมฝั่ง กุด หนอง หอง เลิง เช่น

- **ไร่ปอ** ในอดีตพื้นที่ทามกุดขาคิม ชาวบ้านมีการปลูกปอกันมาก โดยปลูกในที่โนนทามที่เป็นที่สูง ในช่วงเดือน มีนาคม – พฤษภาคม คัดปอแช่ในเดือนสิงหาคม ถึงกันยายน ต่อมาการปลูกปอได้เลิกไป เนื่องจากราคาไม่ดี ขึ้นๆ ลงๆ และได้มีการปรับพื้นที่ ที่เคยปลูกปอมาเพื่อใช้ปลูกข้าวและปลูกยูคาลิปตัส
- **ไร่ข้าวโพด แดงโม แดงไทย** เริ่มในช่วงเดือน กุมภาพันธ์ จะมีการเตรียมดินในการปลูก ชาวบ้านเรียกว่า “ฟันไร่” จะปลูกพืชต่างๆ เดือนเมษายน เก็บเกี่ยวผลผลิตเดือนพฤษภาคม เก็บไว้กินและขาย ปัจจุบันลดน้อยลงเนื่องจากน้ำท่วม
- **พืชผัก** ชาวบ้านจะปลูกทั่วไปในพื้นที่ทามกุดขาคิม การปลูกจะปลูกพร้อมหรือร่วมกับการทำไร่ข้าวโพด แดงโม แดงไทย และเก็บเกี่ยวในช่วงเดียวกัน เก็บไว้กิน ขายและแลกข้าว โดยเฉพาะในอดีตตามริมฝั่งกุดขาคิม จากท่าทุ่งม่อง ถึงท่าอารักษ์จะเป็น ป่าเบญจ ป่าฮ้อ ป่าไผ่ ป่าขี้บ่อ และต้นไม้อื่นๆ ขึ้นเต็มริมฝั่งกุด ชาวบ้านจะเผาทำให้โล่งเพื่อให้มีพื้นที่ในการปลูกผัก โดยแต่ก่อนได้มีการจับจองพื้นที่คนละ 1-2 งาน เมื่อมีคนหนึ่งทำแล้วก็มี การชักชวนกันมาจับจองติดต่อกันไปเรื่อยๆ ตามริมฝั่งกุดเพราะต้องการมีเพื่อนในการทำร่วมกัน ซึ่งในอดีตจะมีคนปลูกผักเป็นจำนวนมากจากท่าทุ่งม่องถึงท่าอารักษ์มีประมาณ 75 คน พื้นที่รวม 7 ไร่ และริมฝั่งกุดขาคิมเขตบ้านจาน มีประมาณ 35 คน พื้นที่รวม 4 ไร่ ช่วงเวลาในการปลูก คือหลังการเก็บเกี่ยวข้าวเบา เดือนธันวาคม ถึงเดือนมีนาคม ชนิดพันธุ์ผักที่ปลูก เช่น หอม กระเทียม พริก ถั่ว แดง ผักกาด ผักชีลาว มะเขือเทศ เป็นต้น ซึ่งการปลูกผักดังกล่าวข้างต้น ชาวบ้านจะเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ปลูกเองปีต่อปีแต่ปัจจุบันต้องซื้อจากตลาดมากขึ้น จากเดิมปลูกเพื่อบริโภคในครอบครัวแลกเปลี่ยนสิ่งของและเป็นของฝากญาติพี่น้องที่มาเยี่ยมยามก็เริ่มมีการซื้อขายกันมากขึ้น

ปัจจุบันการปลูกผักลดจำนวนลง เช่น ริมฝั่งกุดขาคิม พื้นที่ที่เคยปลูกผักเดิมจากท่าทุ่งม่อง ถึงท่าอารักษ์ ลดลงถึงแค่ท่าใหญ่เท่านั้น จำนวนคนปลูกเหลือแค่ 46 คนพื้นที่ 4 ไร่เท่านั้นในจำนวนคนปลูกที่เหลือนี้ 26 คนเป็นเจ้าของพื้นที่ที่จับจองมาแต่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ แต่ก็เป็นที่รับรู้กันภายในชุมชน อีก 20 คน เป็นญาติพี่น้องกัน หรือต่างเครือญาติกันแต่เป็นคนในชุมชนเดียวกัน มาขอใช้พื้นที่ในการปลูกผักด้วย ซึ่งก็มีการแบ่งพื้นที่ให้ปลูก เพราะอยากมีเพื่อน แต่ไม่ต้องเสียค่าเช่าที่ดินแต่ประการใด ในส่วนริมฝั่งกุดขาคิมเขตพื้นที่บ้านจานจำนวนคนปลูกเหลือแค่ 15 คน พื้นที่ 2 ไร่ จะเป็นกลุ่มแม่บ้านปลูกผักกางมุ้งร่วมกัน ในนามกลุ่ม ถึงอย่างไรก็ตามบริเวณพื้นที่ริมฝั่งกุดขาคิมที่เป็นพื้นที่ปลูกผัก เดิมปลูกมาทุกปีพื้นที่ดังกล่าวนอกจากปลูกผักแล้ว ชาวบ้านยังใช้ประโยชน์พื้นที่ในการตกกล้าทำนา และการปลูกหญ้าเพื่อเลี้ยงวัว ควายได้อีกด้วย

ปัญหาและสาเหตุที่จำนวนคนปลูกผักลดลง

1. การอพยพแรงงานไปทำงานต่างจังหวัด มากขึ้น ในช่วงแรกที่จำนวนคนปลูกผักลดลงเห็นได้ชัด คือ ช่วงที่ไปทำงานที่โรงงานทอกระสอบ ที่ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา
2. สภาพดินบางพื้นที่เป็นดินสั้มน บางพื้นที่เป็นดินเค็ม รวมทั้งมีแมลงศัตรูพืชมาก
3. การลงทุนสูง เพราะต้องพึ่งพิงจากภายนอกมากขึ้น เช่น ต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ผักจากตลาด ปุ๋ยเคมี และยาปราบศัตรูพืช
4. การสร้างพนังกั้นน้ำ และการสร้างเขื่อนราษีไศล ที่มีการกักเก็บน้ำทำให้น้ำท่วม ระดับน้ำริมฝั่งกุดชาชีมสูงขึ้น พื้นที่ปลูกผักลดน้อยลง ทำให้ต้องขยับพื้นที่ปลูกขึ้นมายังที่สูงทำให้มีความยากลำบาก

วิธีการจัดการและการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมา

- 1) การจัดการและการแก้ปัญหาแมลงศัตรูพืชโดยการชักชวน เพื่อนบ้านญาติพี่น้อง มาร่วมกันปลูกให้มากๆ ศัตรูพืชจะได้กระจายไม่มาลงเฉพาะแปลงของคนใดคนหนึ่งและมีการทำนุ้หมักชีวภาพใช้เองมาก
- 2) การจัดการและการแก้ไขปัญหาดินสั้มน โดยการนำปุ๋ยคอกมาเผาไฟให้เป็นขี้เถ้า แล้วนำไปใส่ดินตรงบริเวณที่เป็นดินสั้มน ใช้ออบขุดพรวนดินให้เข้ากันก่อนทำการปลูก
- 3) การจัดการและการแก้ไขปัญหาดินเค็ม โดยการนำปุ๋ยคอกที่ไม่ต้องเผานำไปใส่บริเวณที่เป็นดินเค็ม ใช้ออบขุดพรวนดินให้เข้ากันก่อนทำการปลูก

การจัดการน้ำในการปลูกผัก

การนำน้ำจากกุดชาชีมขึ้นมาใช้ประโยชน์ ชาวบ้านได้มีการกำหนดเป็นทำนน้ำดูแลรักษาในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน เป็นทำนน้ำที่สะอาด ไม่รกร ริมฝั่งไม่สูงชัน เป็นทำนน้ำอาบก็ได้ และเป็นทำนน้ำสำหรับใช้ตักน้ำรดผักก็ได้ ในอดีตจะมีหลายท่า แต่ปัจจุบันมีการสร้างพนังกั้นน้ำ สร้างเขื่อนราษีไศล ทำให้น้ำริมตลิ่งยกระดับสูงขึ้น น้ำไหลถ่ายเทไม่สะดวก เกิดวัชพืชนานเป็นจำนวนมาก ทำให้น้ำรกร บางท่าก็หายไป ปัจจุบันมีทำนน้ำที่ชาวบ้านยังใช้ประโยชน์ในการอาบและใช้ตักน้ำรดผักร่วมกันมีอยู่ 8 ท่า คือ ท่าทุ่งม่อง ท่าตันดวน (ท่าเผ่าหาร) ท่าใหญ่ ท่าบักแซว ท่าล่องก้อง ท่าโทโร ท่าอารักษ์ ท่าโนนน้อย เป็นต้น ซึ่งท่าแต่ละท่าจะเล็กและใหญ่ไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับปริมาณคนที่ใช้ ถ้าทำนน้ำไหนมีสนมหรือวัชพืชเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านที่ปลูกผักรวมอยู่ท่าเดียวกันก็จะช่วยกันรื้อสนมหรือวัชพืชขึ้นและนำเอาไม้ไปกั้นกันสนมหรือวัชพืชที่เหลือไม่ให้เข้ามา ทำให้การตักน้ำรดผักได้สะดวกรวดเร็วขึ้น

เครื่องมือที่ใช้ตักน้ำรดผัก ในอดีตจะเป็นคูที่ใช้ไม้ไผ่สานแล้วใช้ขี้ยางที่เหนียวๆทาเพื่อป้องกันน้ำรั่วตักหาบขึ้นมารดผัก ต่อมาประมาณปี 2514 เริ่มมีลูสั้งกะสีเข้ามาแทนคูไม้ไผ่ ปี 2526 เริ่มมีคุยางหรือคุพลาสติก(คุแลกหมา) มาใช้จนถึงทุกวันนี้ โดยการตักหาบขึ้นมาใช้มีอวัครดผักหรือบางทีก็ใช้บัวรดน้ำใช้

รดผัก ส่วนเครื่องสูบน้ำ ชาวบ้านบอกว่า เมื่อสูบน้ำขึ้นมาใส่ผัก จะทำให้ผักไม่งาม เพราะน้ำไหลแรงทำให้ผักบอบช้ำและตาย ไม่เหมือนกับใช้คูตกรดหรือใช้บัวรด

น้ำดื่มน้ำใช้

การใช้ประโยชน์น้ำอุปโภคบริโภคในอดีตชาวบ้านตำบลกุดขาคิมและตำบลทับใหญ่ที่อยู่รายรอบพื้นที่ทามกุดขาคิมได้ใช้น้ำ กุดขาคิมในการอาบและชำระล้างซึ่งชุมชนได้กำหนดเป็นท่อน้ำสำหรับอาบร่วมกัน ทั้งที่เป็นท่อน้ำเฉพาะสำหรับให้คนอาบ และใช้อาบและชำระล้างได้ในท่อน้ำอื่นๆ ที่ชุมชนได้กำหนด เช่น ท่อน้ำสำหรับ วัว ควาย ขี้หมูหรือลงกินน้ำ และท่อน้ำสำหรับปลูกผัก ส่วนน้ำดื่ม จะมี “บ่อน้ำจั้น” ซึ่งเป็นบ่อน้ำเล็กๆที่ชาวบ้านขุดไว้ริมฝั่งกุด หรือหนอง สอง ที่มีน้ำแข็งตลอดปี โดยเฉพาะบริเวณท่อน้ำที่สำคัญ ที่เป็นจุดนัดพบหรือสถานที่ที่เป็นที่พักของชาวบ้านเวลาเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทามได้ ดื่มน้ำ เวลาไปเลี้ยงวัว ควาย เก็บหาของป่า หรือไปทำน่าน้ำใสสะอาดดี โดยไม่ต้องนำน้ำกินไปจากบ้าน ซึ่ง บ่อน้ำจั้น จะมีอยู่ทั่วไปในพื้นที่ทามกุดขาคิม ส่วนน้ำดื่มที่เป็น บ่อน้ำตื้น หรือน้ำสา่ง จะอยู่ในเขตหมู่บ้านหรือดินบ้านซึ่งหมู่บ้านหนึ่งๆจะมี 4-5 บ่อ โดยชาวบ้านจะช่วยกันขุดหรือ รื้อทุกปี เป็นบ่อดิน ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ทั้งหมู่บ้าน ใช้ได้ทั้งดื่มดื่มน้ำกิน อาบและชำระล้าง มีการดูแลรักษาาร่วมกัน เช่น ห้ามมิให้บุคคลใดลงอาบ โดยให้เด็กขึ้นมาอาบข้างบน ถ้าคันเขินหรือสกปรกมากก็ช่วยกันรื้อ หรือถ้ากลัวดินพังทับตาน้ำก็จะมีการนำไม้มาตัดเป็นท่อนๆวางกันตามขอบบ่อ จากกันบ่อขึ้นมาถึงปากบ่อเป็นรูปสี่เหลี่ยม ซึ่งลักษณะแบบนี้ชาวบ้านเรียกว่า “น้ำสา่งแซง” แต่ต่อมาได้ใช้ท่อซีเมนต์ขนาด 80 + 50 เซนติเมตร แทน หลังจากนั้นบ่อน้ำตื้นที่เป็นบ่อน้ำที่ใช้ประโยชน์และจัดการดูแลรักษาาร่วมกันของชุมชนได้ลดลง เนื่องจากบ่อน้ำส่วนใหญ่อยู่ในที่ส่วนบุคคล เจ้าของได้นำพื้นที่ไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น ต่อมาชาวบ้านได้มีการขุดบ่อน้ำตื้นตามบ้านตัวเองเกือบทุกหลังคาเรือน และใช้ไฟฟ้าปั้มน้ำขึ้นมาใช้มากขึ้น ซึ่งความลึกของบ่อน้ำ ถ้าอยู่ใกล้แหล่งน้ำกุดขาคิมจะลึกประมาณ 7-9 เมตร และถ้าอยู่ไกลออกไปจะลึกประมาณ 5-7 เมตร

ปัจจุบันแหล่งน้ำดื่มน้ำใช้ ดังที่กล่าวมาข้างต้น ได้ลดความสำคัญลง เพราะมีการพัฒนาระบบน้ำประปาหมู่บ้านเข้ามาใช้แทน ทั้งที่เป็นระบบประปาบาดาล และระบบประปาจากแหล่งน้ำกุดขาคิม มีการดูแล และบริหารจัดการร่วมกัน โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการในชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ

ปี พ.ศ. 2526 บ้านจาน หมู่ 3, 6, และหมู่ 9 ตำบลทับใหญ่ ได้มีการสร้างระบบการจ่ายน้ำประปาในชุมชน โดยการประสานงานของงบประมาณสนับสนุนจาก กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข เล้านบาท และชุมชนสมทบโดยใช้เงินจากกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน 1 แสน 2 หมื่นบาท ซึ่งก่อสร้างในพื้นที่ส่วนบุคคล บริเวณลำห้วยพนักันน้ำและ มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการดังนี้

1. ประธาน	นายลม	วิเศษวงษา
2. รองประธาน	นายสมศักดิ์	ถิ่นทัพไทย
3. เกรียงไกร	นายแสนทอง	เหล็กศรี
4. ฝ่ายตรวจมิเตอร์น้ำ	นายสม	ถิ่นทัพไทย
	นายบุญเหลือ	เนืองนันท

การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำประปา ครั้งแรก สมาชิกต้องเสียเงินคนละ 50 บาท เพื่อเป็นกองทุนในการบำรุงรักษา ค่าใช้จ่ายในการเสียค่าไฟฟ้าเดือนละประมาณ 5,000 – 6,000 บาท ในขณะที่เก็บค่าใช้น้ำจากสมาชิก หน่วยละ 3 บาท ระยะเวลาในการเปิดให้ใช้น้ำ แบ่งออกเป็นสองช่วง คือ ช่วงเช้า ตั้งแต่เวลา 05.00 น. ถึงเวลา 09.00 น. ช่วงบ่ายตั้งแต่เวลา 15.00 น. ถึงเวลา 18.00 น.

สภาพปัญหาที่พบคือ ค่าใช้จ่ายสูง ไม่มีกำไร และคุณภาพน้ำยังไม่สะอาดพอ เนื่องจาก การสร้างพังกั้นน้ำ และ เชื้อราในสายน้ำ ระบายไม่สะดวก เกิดสนิมหรือวัชพืชทับถมทำให้น้ำเน่าเสีย

ปี พ.ศ. 2538 บ้านกุดขาคิม หมู่ 5 ตำบลกุดขาคิม ได้มีการสร้างระบบประปาในชุมชน โดยการประสานงานขอสนับสนุนงบประมาณจากกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข หนึ่งแสนกว่าบาทไม่มีงบประมาณสมทบจากชาวบ้าน บริเวณที่ก่อสร้างน้ำประปา คือ ที่ท่าล่องก้อง ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน มีการจัดตั้งคณะกรรมการในชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการบริหารจัดการ ดังนี้

1. ประธาน	นายสมศรี	บุตรสา
2. เกรียงไกร	นายบุญมี	ต้นงาม
3. ผู้ดูแล ปิด- เปิดน้ำ	นายคำรง	แก้วสุจิตร
4. ผู้ตรวจสอบมิเตอร์	นายพันธ์	ขันศิลา
	นายจรูญ	ศรีสะเทือน

การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำประปาครั้งแรก สมาชิกจะต้องเสียเงินครอบครัวละ 50 บาท เพื่อเป็นกองทุนในการบำรุงรักษา ค่าใช้จ่ายทั้งหมด รวมค่าไฟฟ้า ประมาณ 1,000- 1,500 บาทต่อเดือน ในขณะที่เก็บค่าใช้น้ำจากสมาชิก หน่วยละ 3 บาท เปิดให้ใช้ได้ตลอด ถ้าน้ำขาดถึงเมื่อไหร่ผู้รับผิดชอบจะเปิดน้ำขึ้นใส่ถังให้เต็มไว้ตลอดเวลา ซึ่งไม่ค่อยมีปัญหา คุณภาพน้ำดี น้ำใสสะอาด เพราะมีการควบคุมดูแลรักษา มีการประชุมระดมกำลังชาวบ้านช่วยกันทำความสะอาดถังน้ำประปา ปีละ 2 ครั้ง

**ตารางแสดงจำนวนครัวเรือนที่ใช้น้ำประปาจากแหล่งน้ำภูเขาติ่ม
ตำบลภูเขาติ่มและตำบลทับใหญ่ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์**

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือนทั้งหมด ในชุมชน	จำนวนครัวเรือนที่ใช้น้ำ ประปาจากภูเขาติ่ม
ตำบลภูเขาติ่ม		
1 บ้านภูเขาติ่ม หมู่ 5	108	85
ตำบลทับใหญ่		
2. บ้านจาน หมู่ 6	123	123
3. บ้านจาน หมู่ 8	74	74
4. บ้านจาน หมู่ 9	127	127
5. บ้านโพธิ์ หมู่ 3	65	65
6. บ้านโพธิ์ หมู่ 10	73	73
รวม	570	547

หมายเหตุ ในส่วนของบ้านภูเขาติ่มที่เหลืออีก 23 ครัวเรือน จะใช้บ่อน้ำตื้น หรือบ่อบาดาล ประจำครอบครัวตนเอง โดยใช้ไฟฟ้าปั๊มน้ำขึ้นมาใช้เองในครัวเรือน ในส่วนของบ้านลำพิญ หมู่ 1 บ้านนาสว่าง หมู่ 8 บ้านศาลา หมู่ 9 ตำบลภูเขาติ่ม และบ้าน ทับใหญ่ หมู่ 1 ตำบลทับใหญ่ ที่ไม่มีในตารางนั้น ไม่ได้ใช้น้ำประปาที่ทำจากแหล่งน้ำภูเขาติ่มแต่จะใช้น้ำประปาที่ทำจากบ่อบาดาล ประจำหมู่บ้าน ในแต่ละหมู่บ้าน

๕ การต้มเกลือ

การต้มเกลือเป็นวิถีชีวิตอีกอย่างหนึ่งของชุมชนที่อยู่รอบพื้นที่ทามภูเขาติ่ม ซึ่งในอดีตชาวบ้านเล่าว่ามีบ่อเกลืออยู่หลายบ่อ เช่น บ่อโพธิ์ด้อม ท่าเกลือ ท่าข้าว ท่าเกลือสัน เป็นต้น ซึ่งบริเวณดังกล่าวจะมีดินเกลือขึ้นตามผิวดิน หรือที่เรียกว่า ซีท้าว ชาวบ้านจะขุดเอามารวมกันไว้เป็นกองๆ แล้วนำมาละลายกับน้ำ กรองเอาแต่น้ำนำไปต้มจะได้เกลือสินเธาว์ เอาเก็บไว้กิน ขาย ทำปลาร้า หรือเอาไว้แลกข้าว ชาวบ้านบอกว่าเกลือต้ม ใช้ทำปลาร้าได้อร่อย การขายเกลือจะขายเป็นถ้วยๆละ 5 บาท หรือเป็น ปี๊บๆละ 50 บาท รายได้จากการขายเกลือปีละประมาณ 1000-3000 บาทต่อครอบครัว ช่วงเวลาในการต้มเกลือ คือ หน้าแล้ง ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ - เดือนเมษายน ปัจจุบันการต้มเกลือในพื้นที่เกลือให้พบเห็นน้อยมากเนื่องจากน้ำท่วมบริเวณต้มเกลือ เกลือที่ชาวบ้าน บริโภคจะมาจากแหล่งอื่น ที่มีพ่อค้านำมาเร่ขาย แลกข้าว และซื้อจากตลาด

การใช้ประโยชน์เชิงวัฒนธรรม

พื้นที่ทามกุดขาคิม นอกจากการใช้ประโยชน์ดังที่กล่าวมาแล้ว ชุมชนยังมีการใช้ประโยชน์ในเชิงวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ เช่น กิจกรรมการกินข้าวป่า ซึ่งถือว่าเป็นการรวมญาติพี่น้อง เป็นการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ถามข่าวซึ่งกันและกัน เป็นสถานที่ในการแข่งขันเรือยาว ซึ่งเป็นบุญประเพณีที่ยึดถือกันมา เป็นสถานที่ในการบวงสรวง เจ้าพ่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำพื้นที่ ที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อให้ชุมชนมีความอยู่เย็นเป็นสุขซึ่งเป็นการเชื่อของชุมชนอีกอย่างหนึ่ง และนอกจากนี้ชุมชนยังใช้ประโยชน์เป็นสถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ เช่น บริเวณท่าโสกพุก และใช้เป็นเส้นทางคมนาคมสัญจรไปมาของคนในชุมชนทั้งทางบก(พื้นที่ทาม) และทางเรือ (กุดขาคิม) ในการไปทำนาทาม เก็บหาของป่า เลี้ยงสัตว์ และขนผลผลิตจากการทำกิจกรรมในพื้นที่ทามมาเก็บไว้ที่บ้าน

สิทธิ/การครอบครองพื้นที่ทาม

ในอดีตพื้นที่ทามเป็นพื้นที่ที่ไม่มีเจ้าของ การจับจองหรือการถือครองที่ดินเริ่มต้นจากการที่คนในชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทาม การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทามก็คือการเข้าไปหาอยู่หากิน เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ หาของป่า หาปลา จากการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทำให้คนเห็นความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ทามจากนั้นก็เริ่มมีการจับจองพื้นที่และมีเจ้าของเรื่อยมา อดีตการไปหาอยู่หากินในพื้นที่ทามจะไปด้วยกันเป็นกลุ่ม กลุ่มที่เป็นเครือญาติ และกลุ่มที่เป็นเพื่อนบ้านกัน เพราะมีสัตว์ป่าที่ดุร้าย เช่น เสือ เป็นต้น การจับจองแต่ละลักษณะของพื้นที่ก็เกิดจากการไปทำกิจกรรมที่ต่างกัน การไปหาปลาก็จะเป็นการไปลงด่อน(เครื่องมือดักปลา)ตามสองฝั่งๆใครไปเห็นสอง หนอง ปาก ท่า วัง ไหนดก็ไล่ด่อนไว้พื้นที่นั้นและพื้นที่ข้างเคียงก็จะถูกจะจับจองไปด้วย พอจับจองแล้วก็จะมีการเรียกชื่อสอง หนองปาก ท่า วัง ไหนดตามชื่อเจ้าของเช่นสองตมูบ สองตมิม ร่องเผ่าหล่า บางพื้นที่ก็ตั้งชื่อตามต้นไม้ที่ขึ้นอยู่บริเวณนั้น เช่น หนองจาน เพราะมีต้นจานขึ้นเยอะ บางที่ก็เรียกตามทรัพยากรที่มีอยู่เช่นมีปลาเง็ง (ปลาหมอ)เยอะ ก็เรียกว่า สองปลาเง็ง การจับจองพื้นที่โนนก็เกิดจากการไปล่าสัตว์ เลี้ยงสัตว์และหาของป่า การจับจองพื้นที่ทามในอดีตจะไม่ใช่ว่าการตั้งใจไปหา แต่เป็นการบังเอิญผ่านไปเมื่อพบเห็นว่าพื้นที่นั้นมีความอุดมสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ที่มีหนอง สอง ที่มีปลาชุกชุมหรือสภาพพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก ทั้งการทำนา ทำไร่ ก็จะจับจองพื้นที่นั้น เมื่อไปกันเป็นกลุ่มก็จะจับจองร่วมกันแล้วค่อยแบ่งกัน แต่บางพื้นที่ก็ถือครองร่วมกันเช่นพื้นที่สอง หนองใช้ประโยชน์ในการจับปลาร่วมกัน

วิธีการจับจองที่ดิน

วิธีการจับจองหรือวิธีการแสดงความเป็นเจ้าของคือพื้นที่ที่ตกลงเลือกแล้วว่าจะเอาเท่าไรก็จะมี การขอหรือขมวดกอดหญ้าอยู่ในที่ดินนั้นเป็นแนวระยะตามความต้องการ จึงมีคำเรียกวิธีการนี้เป็นคำ คล้องจองว่า “หมวยไช่ขอด(ผูก)หญ้าคา หมายนาคอดหญ้าแฝก” ความหมายของคำคล้องจองนี้ก็หมายถึง บริเวณที่เป็น โนนที่เหมาะสมกับการทำไร่บริเวณนั้นจะมีหญ้าคาขึ้นก็จะใช้วิธีผูกหญ้าคา ส่วนพื้นที่ที่เป็นที่

กลุ่มหรือสอง/หนองเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการทำนาบริเวณนั้นก็จะมีการแบ่งพื้นที่ก็จะผูกหญ้าแฝกเป็นการแสดงสิทธิในการจับจองให้คนอื่นรับรู้ คนในอดีตใช้หญ้า 2 ชนิดนี้เป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นเจ้าของหรือสิทธิในการครอบครองที่ดินในพื้นที่ตามและเป็นที่เข้าใจกันดีของคนในชุมชน พื้นที่ไหนที่มีคนขุดหญ้าไว้แล้วก็จะไม่มีใครเข้าไปจับจองซ้ำอีก

การแบ่งที่ดิน

หลังจากมีการจับจองพื้นที่ร่วมกัน คือ คนที่ไปหาปลา ล่าสัตว์ หรือไปทำกิจกรรมเลี้ยงชีพในพื้นที่ตามด้วยกันได้มีการจับจองพื้นที่ไว้ร่วมกัน หลังจากนั้นก็จะมีการแบ่งพื้นที่กันไปกันก็คนก็แบ่งกันตามนั้น ในการแบ่งที่ดินนั้นเป็นการตกลงร่วมกันว่าจะมีข้อตกลงกันอย่างไร แต่วิธีการหนึ่งที่ถูกนำมาใช้และมีการยอมรับก็คือ การแบ่งตามสภาพพื้นที่ที่มีลักษณะที่เป็นโนน หนอง สอง หรือที่ลุ่มโดยใช้ลักษณะทางธรรมชาติ คือ ใช้ทางน้ำไหลเป็นตัวแบ่ง คือ จะอาศัยทิศทางทางไหลของน้ำฝนเป็นหลัก เมื่อน้ำไหลลงจากที่โนนไปยังที่ลุ่มเป็นระยะทางเท่าใดก็ให้เจ้าของถือครองไปเท่านั้น เกณฑ์การแบ่งอย่างนี้จะเริ่มนับจากที่โนนเป็นหลักทำให้มีความไม่มีการได้เปรียบเสียเปรียบกัน เพราะเจ้าของพื้นที่แต่ละคนจะได้พื้นที่ที่เป็นโนน ที่ลุ่ม หนอง และสองในปริมาณที่ใกล้เคียงกัน

การแสดงขอบเขตพื้นที่

การแสดงขอบเขตพื้นที่หลังจากมีการแบ่งกันแล้วคือ จะมีการปักหรือผูกดินเป็นคันคูเป็นระยะๆ ตามแนวเขต คือ จะไม่ทำเป็นคันคูยาวตัวเดียว เพียงแค่แสดงให้รู้ว่าเขตของใครถึงตรงไหนและเพื่อให้สะดวกในการแบ่งให้ลูกหลานต่อไป

พื้นที่สาธารณะของชุมชน พื้นที่ตามที่เป็นพื้นที่สาธารณะที่ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกันดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันมีทั้งพื้นที่เป็นป่าและพื้นที่แหล่งน้ำที่เรียกตามชื่อลักษณะของพื้นที่หรือคนที่นั่นเป็นเจ้าของ เช่น ปากขาคิม ท่ามะเขว ท่าอืดม เป็นต้น จะรับรู้กันโดยการยอมรับร่วมกันเป็นจารีตประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา พื้นที่ป่าที่เป็นของชุมชนก็จะมีกฎหมายและระเบียบการใช้ประโยชน์ที่ทุกคนถือปฏิบัติ เป็นจารีตประเพณีร่วมกัน แม้ไม่มีลายลักษณ์อักษรแต่ทุกคนจะรับรู้กันในการใช้ประโยชน์และข้อห้าม เป็นการเคารพกฎบ้าน เช่น พื้นที่ป่าดงเขื่อง ป่าดอนแก้ว ท่าวัดปากขาคิมที่เป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา พื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกันคนในชุมชนจะเชื่อว่าพื้นที่นั้นๆมีผีหรือเจ้า เช่น เจ้าอารักษ์ดูแลรักษาเป็นการป้องกันการบุกรุกหรือลักลอบตัดไม้ของคนในชุมชนและนอกชุมชน

สิทธิเชิงซ้อนในพื้นที่ตาม ลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของการจัดการพื้นที่ตามของชุมชน ถึงแม้ว่าจะมีการจับจองแสดงสิทธิครอบครองทำประโยชน์ของบุคคล แต่ในการใช้ประโยชน์ของคนในชุมชนนั้นมีการใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ ดังมีรายละเอียดดังนี้

1) การใช้ประโยชน์ในเรื่องทรัพยากรร่วมกัน ถึงแม้ว่าจะมีการหมายนา หมายใช้ หมายหนองก็ตาม แต่ในทางปฏิบัตินั้นคนในชุมชนสามารถไปใช้ประโยชน์ในทรัพยากร (ธรรมชาติ) ได้เช่น ไปเอาฟืนได้ ไปเลี้ยงสัตว์ได้ ไปหากินใส่เบ็ด ใส่มองได้ โดยมีการบอกกล่าวให้รู้กันเท่านั้น

2) การใช้ประโยชน์พื้นที่ร่วมกัน ซึ่งจะเป็นโดยทั่วไป เช่น กรณีที่ดินริมฝั่งหนอง ฝั่งกุศสามารถปลูกผักได้ และใช้ “ตกล้าง” จะมีการตกล้าง ปลูกผัก ร่วมกัน โดยการไปขุดจากเจ้าของที่ดิน

ลักษณะดังกล่าวพื้นที่ตามสถานทวงสิทธิการครอบครองนั้น ขอมรับกันในสิทธิการทำกิน แต่พื้นที่ตามกัมมัตถะที่เป็นทรัพยากรร่วมกันในมิติเชิงซ้อน มีน้อยลงตามลำดับ ฉะนั้นระบบการจัดการพื้นที่ตามของชุมชนที่ผ่านมานั้น จึงเคารพและยึดถือ “สิทธิทางธรรมชาติ” ที่ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสมบัติที่ทุกคนควรจะได้รับประโยชน์อย่างเสมอหน้า “สิทธิทางสังคมของชุมชน” ที่ใช้จารีตประเพณีกลไกของชุมชน/เครือข่ายในการแบ่งปันจัดการพื้นที่ตาม เช่น เคารพการจับจองของแต่ละครอบครัว มีการแบ่งปันมรดกตกทอด หรือแม้แต่แบ่งปันผู้ยากไร้ไม่มีที่ดิน และ “สิทธิตามกฎหมาย” ซึ่งเป็นสิทธิที่แสดงในระยะหลังที่เกี่ยวข้องกับอำนาจทางกฎหมาย เช่น การเสียภาษี การขอค่าชดเชย หรือแม้แต่การออกเอกสารสิทธิ์ สปก-01 เป็นต้น

แนวทางการจัดการพื้นที่ “ลุ่มน้ำกุศขาคิม”

จากสถานการณ์การใช้ประโยชน์พื้นที่ตามของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันจากการใช้ประโยชน์แบบพึ่งพาเพื่อการดำรงชีวิตมาสู่การใช้ประโยชน์ที่เน้นเชิงเศรษฐกิจ การใช้ประโยชน์พื้นที่ตามไม่สอดคล้องกับศักยภาพทรัพยากร ทรัพยากรต่างๆในพื้นที่ตามเสื่อมสภาพลงเรื่อยๆ การดำรงชีวิตของชุมชนที่พึ่งพิงธรรมชาติจากพื้นที่ตามที่ถูกจำกัดและมีปัญหาตามมามากมาย นอกจากนี้พื้นที่ตามยังถูกกระแสการพัฒนาจากภายนอก โครงการขนาดใหญ่(ฝ่ายรายได้)ของรัฐบาลเข้ามาจัดการ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน ดังปรากฏอยู่ในขณะนี้ที่สำคัญการดำเนินการดังกล่าวเป็นปัจจัยที่แยกวิถีชุมชนกับการพึ่งพาตามออกจากกัน ที่มุ่งจะสร้างระบบการผลิตที่มุ่งเพื่อขายเป็นสำคัญ การศึกษาข้อมูลร่วมกัน และการแลกเปลี่ยนศึกษาดูงานจากจังหวัดพะเยา และเชียงใหม่ ตัวแทนชุมชนได้มีการกำหนดแนวทางการจัดการพื้นที่ตาม ดังนี้

หลักการในการจัดการพื้นที่ตาม “กุศขาคิม”

1. เนื่องจากป่าตามกุศขาคิมถือเป็นวิถีชีวิตชุมชนกุศขาคิมมาแต่อดีต ทั้งในด้านคุณค่าการทำมาหากิน การประกอบพิธีกรรมและการใช้ประโยชน์อื่นๆ ฉะนั้นการจัดการต้องคำนึงถึงหลักการอยู่ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนกับการคงอยู่ของ “กุศขาคิม” อย่างยั่งยืนตลอดไป

2. การใช้ประโยชน์กุดชาติมนั้น คนทุกกลุ่มในชุมชนได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม คนในชุมชนมีความผูกพันและเห็นคุณค่าของกุดชาติม การดำเนินการใดที่เกี่ยวข้องกับกุดชาติมย่อมส่งผลกระทบต่อกลุ่มชุมชนอย่างแน่นอน ดังนั้นเพื่อให้เกิดการจัดการที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ทามกุดชาติมและคนความต้องการของชุมชน จึงจำเป็นต้องยิ่งที่ควรให้คนทุกกลุ่มในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการกำหนดการจัดการร่วมกัน
3. “กุดชาติม” เป็นระบบนิเวศน์หนึ่งที่มีองค์ประกอบต่างๆที่มีความสัมพันธ์กันทั้ง ที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ ทรัพยากรสัตว์และพืชอื่นๆ การเปลี่ยนแปลงแต่ละส่วนย่อมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของทุกส่วน การดำเนินการใดๆที่เกี่ยวข้องกับกุดชาติมจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบต่างๆของระบบนิเวศน์โดยรวม

แนวทางการดำเนินงาน

1. พัฒนาความเข้มแข็งองค์กรชุมชนโดยการพัฒนาศักยภาพกลุ่มผู้นำและสมาชิกในชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ทามกุดชาติม โดยใช้แนวคิดการจัดการการใช้ประโยชน์แบบองค์รวม ดิน น้ำ ป่า บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ และหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกระดับโดยการผสมผสานองค์ความรู้แบบดั้งเดิมของท้องถิ่นเข้าด้วยกันกับความรู้วิชาการสมัยใหม่และมีการกำหนดมาตรการ แนวทาง แผนปฏิบัติงาน การประสานความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการผสมผสานนโยบายของรัฐกับความต้องการของชุมชนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและการจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ทามที่เหมาะสมสอดคล้องกับระบบนิเวศน์พื้นที่ทามบริเวณกุดชาติม และวิถีชีวิตของชุมชนที่อยู่รายรอบ และการสร้างระบบการติดตามผล การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนเพื่อการกำกับดูแลการดำเนินงานตามแผน และปรับปรุงแผนเป็นระยะ การจัดเวทีประสานประโยชน์ของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องทุกระดับ
2. การพัฒนาและการจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ทามกุดชาติมเพื่อการสร้างจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนและการรณรงค์เผยแพร่ต่อสาธารณะในการขยายผล โดยการจัดทำระบบฐานข้อมูล การถอดบทเรียนองค์ความรู้ ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ทามโดยองค์กรชุมชน การจัดเวทีสัมมนาวิชาการชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ทาม/พื้นที่ชุ่มน้ำ การจัดทำสื่อนิทรรศการเคลื่อนที่ การจัดทำหนังสือ และ VCD ประสพการณ์การจัดการพื้นที่ทามและองค์ความรู้ในการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ทามอย่างยั่งยืน
3. การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ทามกุดชาติมเป็นการสนับสนุนส่งเสริมกลุ่มองค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ทาม ทั้งที่เป็นลักษณะ ป่าบุ่ง-ป่า

- ทาม และป่าโคก ในรูปแบบการจัดการป่าชุมชน และการจัดการป่าหัวไร่ปลายน (ป่าครอบครัว) โดยการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ และกลุ่มผู้มีส่วนได้-ส่วนเสียทุกระดับ เพื่อให้เกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ เกิดรูปธรรมความร่วมมือในการจัดการอนุรักษ์ฟื้นฟูและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ทามอย่างยั่งยืนทั้งในระดับครอบครัวและระดับชุมชนร่วมกัน โดยการกำหนดมาตรการ แนวทางแผนงานร่วมกัน ในการสนับสนุนการเพาะชำกล้าไม้พื้นเมือง (พันธุ์ไม้ทาม) ในระดับครัวเรือน ระดับชุมชน ในโรงเรียน และในวัดเพื่อการฟื้นฟูปลูกในพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายน เขตป่าชุมชน ป่าโรงเรียน และการสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ทาม โดยการใช้วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อที่เป็นองค์ความรู้-ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำเนินการ เช่น ป่าดอนปู่ตา วัดป่าหรือเขตอภัยทาน ป่าช้า ป่าหัวไร่ปลายน โดยการจัดพิธีกรรมแต่งงานป่าไม้ การจัดพิธีบวชป่า เป็นต้น
4. อนุรักษ์ฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ทามกุดขาคิม เป็นการสนับสนุนส่งเสริมกลุ่มองค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำธรรมชาติในพื้นที่ทามกุดขาคิมในรูปแบบการระบบชลประทานแบบชาวบ้าน โดยใช้องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการน้ำในการทำการเกษตร การเลี้ยงวัว-ควาย การจับปลา และการจัดการน้ำอุปโภค บริโภคในชุมชนที่ไม่ทำลายระบบนิเวศของแหล่งน้ำในพื้นที่ทามผสมผสานกับองค์ความรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อลดต้นทุนในการผลิตโดยใช้พลังงานทดแทนจากพลังแสงอาทิตย์ การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ในพื้นที่โดยการกำหนดมาตรการ แนวทาง แผนงานในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและจัดการน้ำร่วมกันของชุมชนที่ก่อให้เกิดรูปธรรมและเป็นข้อเสนอหรือเป็นทางออกในการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนในพื้นที่ทาม ทั้งในระดับครอบครัว ระดับเครือข่าย และระดับชุมชนเสนอต่อระดับนโยบายของภาครัฐและองค์กรท้องถิ่น โดยการรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยีชาวบ้านในการจัดการน้ำที่เหมาะสมกับสภาพนิเวศพื้นที่และวิถีชีวิตของชุมชน การจัดกิจกรรมสร้างความร่วมมือของชุมชนโดยใช้ประเพณี ความเชื่อ เช่น การลงแขกพัฒนาคลองชลประทานแบบชาวบ้าน พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ “สู่ขวัญแม่น้ำ” การกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและนก การปลูกป่าริมฝั่งน้ำกันการพังทลายของดินริมตลิ่ง การเฝ้าระวังตรวจวัดคุณภาพน้ำ การกำจัดวัชพืช หรือสนม เป็นต้น
5. ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพทางเลือกที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ทามโดยการสนับสนุนและเสริมสมาชิกกลุ่มเกษตรกรนิเวศน์ทามในการทำกิจกรรมอาชีพด้านการเกษตรในพื้นที่ทามที่ไม่ทำลายระบบนิเวศพื้นที่ซึ่งเป็นการจัดการและการใช้ประโยชน์โดยใช้องค์ความรู้-ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัย เช่น การวางแผนการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในการกำหนดและกันพื้นที่ป่าบุง ป่าทามเพื่อเป็นป่าหัวไร่ปลายน การกำหนดพื้นที่ในการปลูกข้าว พืชผัก ไม้ผล มันแขวง และการตัดสินใจในการเลือกชนิดพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศพื้นที่ทาม ซึ่งมีความหลากหลายทั้งชนิดพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ตามภูมิปัญญาที่เป็นระบบนิเวศน์แบบ โนน กุด หนอง สอง วัง เลิง ปาก ซึ่งทุกปีจะมีน้ำท่วมหลาก

2-3 เดือน การจัดการน้ำในไร่นาทาม การจัดการพื้นที่พื้นที่ทามในการเลี้ยงวัว ควายที่มีความเหมาะสมทั้งในระดับครอบครัวและระดับชุมชนร่วมกันภายใต้แนวทางการดำเนินงานการจัดการพื้นที่ทามกุดชาคิมดังกล่าวนี้ชุมชนจะได้ดำเนินการตามแนวทางดังกล่าวและเกิดผลดังนี้

1. ทบทวนบทเรียนและพัฒนาขยายผลการจัดการป่าชุมชนและป่าริมฝั่งน้ำ จำนวน 5 แห่ง คือ
 - ป่าชุมชนดงเชียง
 - ป่าชาวบ้านทับใหญ่
 - ป่ากุดหม้อทอง
 - ป่าดอนชาด
 - ป่าดอนแก้วกลาง
2. กำหนดและดำเนินการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปาลธรรมาชาติ 5 แห่ง คือ
 - กุดหม้อทอง
 - กุดหลังหาด
 - หน้าวัดป่ากุดชาคิม
 - ดอนไข่นุ่น
 - กุดบ้าน
3. กำหนดและดำเนินการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า 2 แห่ง คือ
 - กุดบ้าน
 - ดอนไข่นุ่น
4. หลักสูตรท้องถิ่นและค่ายเยาวชนรักษ์ป่าทาม “กุดชาคิม” ใน 5 โรงเรียน
5. จัดตั้งกลุ่มอาชีพและสนับสนุนอาชีพทางเลือกของกลุ่มเกษตรนิเวศน์ทาม และกลุ่มแม่บ้าน ทอเสื่อกกและผลิตภัณฑ์จากทาม
6. จัดตั้งและพัฒนาองค์กร “คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์พื้นที่ทามลุ่มน้ำกุดชาคิม” ที่มีส่วนร่วมจาก ตัวแทนกลุ่มต่างๆ/องค์กรสนับสนุนส่วนท้องถิ่น
7. มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภายนอกในรูปแบบการผลิตสื่อ แผ่นพับ การร่วมเวทีสัมมนาและการต้อนรับการศึกษาดูงานจากภายนอก

การดำเนินการดังกล่าวมานั้นบางส่วนเป็นการสรุปบทเรียนต่อขยายผล เช่น กรณีการสรุปบทเรียนของป่าดงเชียงแล้วขยายผลอีกเป็น 5 ป่า เป็นต้น พร้อมกันนี้การดำเนินการดังกล่าวนี้เป็นแผนงานโครงการที่ทีมวิจัย คณะอนุกรรมการได้รับการสนับสนุนจาก แผนงานสนับสนุนโครงการขนาดเล็กของชุมชนในการจัดการป่า(SGP-PTF)และโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) โครงการ SPARK ของหน่วยงานอาสาสมัครอังกฤษประจำประเทศไทยและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.)

แผนงาน ปี 2548 คณะอนุกรรมการได้มีการเสนอแผนงานโครงการทำงานต่อเนื่อง ดังนี้

แผนงาน ปี 2548

โครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ทามกุดขาคิมโดยองค์กรมชน

1.การจัดการทรัพยากรป่าไม้

- ป่าชุมชน → เพาะชำกล้าไม้ รวม
ครอบครัว
→ ปลุกป่า
→ คณะกรรมการ/กฎระเบียบ
- ป่าหัวไร่ปลายนา → กำหนดรูปแบบ/มาตรการ/แผนงาน
→ พื้นที่/คน(สมาชิก/กรรมการ)
→ สนับสนุนกิจกรรม

2.การจัดการทรัพยากรน้ำ

- แหล่งน้ำธรรมชาติ → กำหนดแผนการฟื้นฟู/มาตรการการจัดการ
→ ปลุกต้นไม้ริมฝั่งกุด
→ กำจัดสนม/วัชพืชตามแหล่งน้ำธรรมชาติ
- พันธุ์ปลา → สำรวจรวบรวมข้อมูลพันธุ์ปลา/แหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา/นก
→ กำหนดรูปแบบ/กฎระเบียบ พื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์
- ระบบชลประทานแบบชาวบ้าน
→ กำหนดรูปแบบแผนการใช้น้ำกุดขาคิม/กุดหม้อทอง
→ พัฒนาระบบชลประทานแบบชาวบ้าน

3.การพัฒนาความเข้มแข็งกลุ่มองค์กร/กลไก การจัดการทรัพยากรในพื้นที่

- > สัมมนาแนวทาง แผนงานความร่วมมือกลไกการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ ทาม
- > ประชุมติดตามงาน / สนับสนุนกิจกรรมกลุ่มสมาชิก
- > การติดตามประเมินผลแบบมีส่วนร่วม
- > การจัดระบบข้อมูล / การเผยแพร่
- > การประสานงานความร่วมมือ
- > สิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน (ค่ายเด็ก,หลักสูตรท้องถิ่น)

4.การส่งเสริมอาชีพที่เหมาะสมกับระบบนิเวศน์ทาม

- กลุ่มหัตถกรรมผักตบชวา
 - > การบริหารจัดการกลุ่ม
 - > การจัดการตลาด
 - > การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลาย(ผักตบชวา,กก,ผ้าไหม)
 - > การส่งเสริมสนับสนุนสมาชิกในการผลิต
 - > การประชุมติดตามงาน
- กลุ่มเกษตรนิเวศน์ทาม
 - > การบริหารจัดการกลุ่ม
 - > พัฒนาสมาชิก
 - > การวางแผนการผลิต
 - > การสนับสนุนกิจกรรมกลุ่ม / สมาชิก
 - > การติดตาม / สนับสนุน ให้คำปรึกษา
- การเลี้ยงวัว
 - > สำรวจรวบรวมข้อมูลจำนวนสมาชิก
 - > วางแผนส่งเสริมการทำแปลงหญ้าเมล็ดพันธุ์
 - > อบรมเทคนิคการเลี้ยงวัวที่เหมาะสมกับพื้นที่ ทาม
 - > การสนับสนุนกิจกรรมกลุ่มสมาชิก
 - > การบริหารจัดการกลุ่ม
 - > การติดตามให้คำปรึกษา

การจัดองค์กรของชุมชนในการจัดการพื้นที่ตาม “กุดขาคิม”

เนื่องจากกุดขาคิมอยู่ในพื้นที่ 2 ตำบล มีกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ 10 หมู่บ้าน ที่ผ่านมานั้นการจัดการมีทั้งระดับครอบครัวที่จัดการพื้นที่ของตนเอง การจัดการในระดับกลุ่มเครือญาติหรือกลุ่มกิจกรรมในระดับชุมชน หรือระดับท้องถิ่น ในระดับชุมชนและครอบครัวเครือญาตินั้น มีการดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่องภายใต้ความเชื่อมั่น การเคารพนับถือจากฐานเครือญาติเป็นสำคัญแต่ในระดับชุมชนที่เป็นทางการและในระดับท้องถิ่น(อบต.)ที่ผ่านมานั้นมีบทบาทแค่เพียงแต่สนับสนุนโครงการย่อยๆเท่านั้น ฉะนั้นในทางปฏิบัติและหลักการ กุดขาคิมยังไม่มีองค์กรหลักที่รับผิดชอบในการจัดการประชุมของตัวแทนกลุ่มต่างๆ จึงได้มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนภายใต้หลักการและแนวทางในการจัดการพื้นที่ตามลุ่มน้ำกุดขาคิม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ที่มาของคณะกรรมการนั้นเป็นตัวแทนจากกลุ่มต่างๆ คือ

1.1 กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ กลุ่มละ 3-4 คน

- กลุ่มทำนา
- กลุ่มเลี้ยงสัตว์
- กลุ่มหาปลา
- กลุ่มหาของป่า

1.2 ผู้นำชุมชน(ผู้ใหญ่บ้านโดยตำแหน่ง)

1.3 ตัวแทน อบต.ๆ ละ 2 คน

1.4 ตัวแทนโรงเรียน

1.5 พระสงฆ์จากวัด 2 รูป

บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ ดำเนินการโดยรวมของการจัดการพื้นที่ตามภูคชาคิม โดย

1. วางแผนงานการจัดการโดยรวม
2. ประสานงานกับภายนอก
3. ส่งเสริมสนับสนุนกลุ่มดำเนินการในระดับพื้นที่
4. วางแนวทาง/รูปแบบระเบียบปฏิบัติโดยระดมการมีส่วนร่วมของกลุ่มคน/องค์กร/สถาบันในพื้นที่

นอกจากโครงสร้างของคณะกรรมการแล้วจะมีคณะกรรมการดำเนินการในแต่ละประเด็นซึ่งได้มีการจัดตั้งดำเนินการ อยู่ 3 จุด คือ กรรมการอนุรักษ์ป่าภูคชาคิม รับผิดชอบการจัดการป่าชุมชน กรรมการกลุ่มเกษตรนิเวศน์ทาม และกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งรับผิดชอบการดำเนินการของกลุ่มแต่ละกลุ่ม ส่วนงานจัดการให้อยู่ในความดูแลของคณะกรรมการชุดใหญ่ไปก่อนเพราะยังไม่มีมีการตั้งคณะกรรมการดำเนินการ รายละเอียดของรายนามและตำแหน่งของกรรมการแต่ละชุดมีดังนี้

- คณะกรรมการอนุรักษ์พื้นที่ตามลุ่มน้ำภูคชาคิม
- คณะกรรมการป่าชุมชน
- คณะกรรมการกลุ่มเกษตรนิเวศน์ทาม
- คณะกรรมการกลุ่มแม่บ้าน

คณะกรรมการอนุรักษ์พื้นที่ตาม “ลุ่มน้ำภูคชาคิม”

ประธาน	นายทองใส จำปาเมือง	ผู้นำชุมชน
รองประธาน	นายคาน สาลิงาม	อบต. ภูคชาคิม
เลขานุการ	นายจรูญ ม่วงอร่าม	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1 ต. ภูคชาคิม
รองเลขานุการ	นายเฉลิม โสมโมรา	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 6 ต.ทับใหญ่
เหรัญญิก	นายวิชัย ช่วยลิ้ว	
ผู้ช่วยเหรัญญิก	นางพรทิพย์ ทองมาก	
	นายสิงห์ทอง เงินคำ	

กรรมการฝ่ายประสานงาน	นายกฤตพร ท้าวผา	เลขานุการสภา อบต. ภูคชาคิม
	น.ส. ทวี ศรีสะเทือน	อบต. ภูคชาคิม, ประธานกลุ่มแม่บ้าน
	นายบุญจันทร์ บุญด้วง	

กรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์	นายทรัพย์ เพิ่มผล นายสำรวย รัตนะ นางบุญร่วม เหมาะดี
กรรมการฝ่ายส่งเสริมการจัดการป่า	พระครูประโชติธรรมาภิรมย์ วัดสว่างลำเพ็ญ พระอาจารย์เจริญ นันทโก วัดป่าปฏิบัติธรรมกุคชาคิม นายบุญโฮม ปราบชมพูนายเดช จันศิลา นายอยู่ นาสมบูรณ์,นายบัวลิ จันโมลี นายศิริ แก้วสุจิตร์,นายสมาน นุ้ยโหนด นายจรูญ ปัดดา ครูโรงเรียนบ้านลำเพ็ญ
กรรมการฝ่ายส่งเสริมการจัดการน้ำ	นายวันดี สรเทศ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 5 ต.กุคชาคิม นายบุญสิน ทิภูงา,นายบุญรอด มาเสมอ นายเนวล คำภา สอบต. กุคชาคิม นายนายสิน ธรรมษา นายวิระพิน นัยนงค์ ครูโรงเรียนบ้านลำเพ็ญ
กรรมการฝ่ายส่งเสริมอาชีพ	นายบุญมีคั่นงาม,นางไพศรี โลเกตุ นายบุญโลม บุญปก (ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 9 ต.กุคชาคิม) นางบุญเรือง ทาเงิน,นายสอน บัวลิ นางดาว มั่นคง,นายสุทธา จำปาเมือง นางสำรอง กุคมา,นายทองสุข สอนปัญญา นางบุญเต็ม ทอนศรี,นางบังเพียร พรหมโกวาค

คณะกรรมการกลุ่มเกษตรนิเวศน์ทาม

ประธาน	นายสัมฤทธิ์ สุริยะ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8
รองประธาน	นายทองใส จำปาเมือง
เลขานุการ	นายสิงห์ทอง เงินคำ
เหรัญญิก	นายสมาน นุ้ยโหนด นายสิน ธรรมษา

กรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์	นายहरษ์ เพิ่มผล นายตำรวจ รัตนะ นางบุญร่วม เหมาะะดี
กรรมการฝ่ายส่งเสริมการจัดการป่า	พระครูประโชติธรรมาภิรมย์ วัดสว่างลำเพ็ญ พระอาจารย์เจริญ นันทโก วัดป่าปฏิบัติธรรมกุดขาคิม นายบุญโฮม ปราบชมพู,นายเดช ชันศิลา นายอยู่ นาสมนุญ,นายบัวลี ชันโมลี นายศิริ แก้วสุจิตร์,นายสมาน นุ่มโหม่ง นายจรูญ ปัดดา ครูโรงเรียนบ้านลำเพ็ญ
กรรมการฝ่ายส่งเสริมการจัดการน้ำ	นายวันดี ศรีหมื่น ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 5 ต.กุดขาคิม นายบุญสิน ทิภูงา,นายบุญรอด มาเสมอ นายนวล คำภา สอบด. กุดขาคิม นายนายสิน ธรรมษา นายวิระพิน นัยนงค์ ครูโรงเรียนบ้านลำเพ็ญ
กรรมการฝ่ายส่งเสริมอาชีพ	นายบุญมีด้นงาม,นางไพศรี โลเกตุ นายบุญโถม บุญปก (ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 9 ต.กุดขาคิม) นางบุญเรือง ทาเงิน,นายสอน บัวลีน นางดาว มั่นคง,นายสุทธา จำปาเมือง นางตำรวจ กุดมา,นายทองสุข สอนปัญญา นางบุญเต็ม ทอนศรี,นางบังเพียร พรหมโกวาด

คณะกรรมการกลุ่มเกษตรนิเวศน์ตาม

ประธาน	นายสัมฤทธิ์ สุริยะ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8
รองประธาน	นายทองใส จำปาเมือง
เลขานุการ	นายสิงค์ทอง เงินคำ
เหรัญญิก	นายสมาน นุ่มโหม่ง
	นายสิน ธรรมษา

กรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์	นายหรรษ์ เพิ่มผล นายสำรวย รัตน์ะ นางบุญร่วม เหมาะะดี
กรรมการฝ่ายส่งเสริมการจัดการป่า	พระครูประโชติธรรมภิรมย์ วัดสว่างลำเพ็ญ พระอาจารย์เจริญ นันทโก วัดป่าปฏิบัติธรรมกุดขาคิม นายบุญโฮม ปรานชมพูนายเดช ชันศิลา นายอยู่ นาสมนุรณ,นายบัวลิ ชันโมลิ นายศิริ แก้วสุจิตร,นายสมาน นุ้ยโหน่ง นายจรูญ ปิตตา ครูโรงเรียนบ้านลำเพ็ญ
กรรมการฝ่ายส่งเสริมการจัดการน้ำ	นายวันดี ศรีหม ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 5 ต.กุดขาคิม นายบุญสิน ที่ภูงา,นายบุญรอด มาเสมอ นายนวนล คำภา สอบต. กุดขาคิม นายนาขสิน ธรรมษา นายวิระพิน นัยนงค์ ครูโรงเรียนบ้านลำเพ็ญ
กรรมการฝ่ายส่งเสริมอาชีพ	นายบุญมีต้นงาม,นางไพศรี โลเกตุ นายบุญโลม บุญปก (ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 9 ต.กุดขาคิม) นางบุญเรือง ทาเงิน,นายสอน บัวลิ นางดาว มั่นคง,นายสุทธา จำปาเมือง นางสำรอง กุดมา,นายทองสุข สอนปัญญา นางบุญเดิม ทอนศรี,นางบังเพียร พรหมโกวาด

คณะกรรมการกลุ่มเกษตรนิเวศน์ทาม

ประธาน	นายสัมฤทธิ์ สุริยะ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8
รองประธาน	นายทองใส จำปาเมือง
เลขานุการ	นายสิงค์ทอง เงินคำ
เหรัญญิก	นายสมาน นุ้ยโหน่ง นายสิน ธรรมษา

กรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์	นายहरษ์ เพิ่มผล นายสำรวย รัตนะ นางบุญร่วม เหมาะะดี
กรรมการฝ่ายส่งเสริมการจัดการป่า	พระครูประโชติธรรมาภิรมย์ วัดสว่างลำเพ็ญ พระอาจารย์เจริญ นันทโก วัดป่าปฏิบัติธรรมกุดขาคิม นายบุญโฮม ปราบชมพู,นายเดช ชันศิลา นายอยู่ นาสมนุรณ,นายบัวลิ ชันโมลิ นายศิริ แก้วสุจิตร,นายสมาน นุ่ยโหน่ง นายจรูญ ปัดดา ครูโรงเรียนบ้านลำเพ็ญ
กรรมการฝ่ายส่งเสริมการจัดการน้ำ	นายวันดี ศรีหม ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 5 ต.กุดขาคิม นายบุญสิน ทิภูงา,นายบุญรอด มาเสมอ นายนวล คำภา สออบต. กุดขาคิม นายนายสิน ธรรมษา นายวิระพิน นัยนงค์ ครูโรงเรียนบ้านลำเพ็ญ
กรรมการฝ่ายส่งเสริมอาชีพ	นายบุญมีคันทนาม,นางไพศรี โลเกตุ นายบุญโลม บุญปก (ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 9 ต.กุดขาคิม) นางบุญเรือง ทาเงิน,นายสอน บัวลิน นางดาว มั่นคง,นายสุทธา จำปาเมือง นางสำรอง กุดมา,นายทองสุข สอนปัญญา นางบุญเต็ม ทอนศรี,นางบังเพียร พรหมโกวาด

คณะกรรมการกลุ่มเกษตรนิเวศน์ตาม

ประธาน	นายสัมฤทธิ์ สุริยะ	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8
รองประธาน	นายทองใส จำปาเมือง	
เลขานุการ	นายสิงค์ทอง เงินคำ	
เหรัญญิก	นายสมาน นุ่ยโหน่ง	
	นายสิน ธรรมษา	

ประชาสัมพันธ์	นายहरษ์ เพิ่มผล นายสอน บัวลิน นายสำรวจ รัตนะ
กรรมการฝ่ายมันแข่ง	นายจำปา บุตรเกิด นางบุญเต็ม ทอนศรี นางพรทิพย์ ทองมาก
กรรมการฝ่ายเกษตร	นายทองสุข สอนปัญญา นายสุทธา จำปาเมือง นายสำราญ ปุจฉา
กรรมการฝ่ายส่งเสริมการเลี้ยงวัว-ควาย	นายประทีป มีดทับไทย นายประยูร ศรีชนะเทียน นายทองสุข จำปาเมือง นายหัด สระสงคราม
กรรมการฝ่ายการจัดการป่าหัวไร่ปลายนา	นายบุญโฮม ปราบชมพู นายบุญจันทร์ บุญด้วง นายสำรวจ จันทรทีก

คณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผักตบชวา

ประธาน	นางสาวทวี ศรีสะเทียน
รองประธาน	นางลำเนียง พางาม
เลขานุการ	นางคู่ย เงินคำ
เหรัญญิก	นางลำไย จำปาเมือง
ฝ่ายการตลาด	นางทิสากร กะนันดัง นางพันธิพา สุขะนา นางสุพนธ์ ศรีทอน
ฝ่ายประชาสัมพันธ์	นางเตือนใจ กองคำ นางบุญด้อม เหมาะะดี นางสำราญ โพนพงษ์

ฝ่ายตรวจสอบผลิตภัณฑ์ นางละออ หนูโหนด
นางสุภาพ เหมะดี

ฝ่ายออกแบบผลิตภัณฑ์ นางสมัย แสงนาค
นางเพ็ญ เหมะดี
นางบัวพันธ์แปลนบุญ

คณะกรรมการป้าชุมชนลุ่มน้ำกุดขาคิม

ประธาน	นายคานสาถึงาม
รองประธาน	นายวันดี ศรีหม
เลขา	นายเจตธนากร ทอนศรี
เหรัญญิก	นายสมาน หนูโหนด
คณะกรรมการ	ผู้ใหญ่บ้าน,ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และอบต.ทั้ง4 หมู่ หมู่ 1,5,8 และหมู่9 ตำบลกุดขาคิม โดยตำแหน่ง
ผู้ประสานงานป้าชุมชน	นาย สิงห์ทอง เงินคำ นายสุทธา จำปาเมือง นายนวล คำภา

บทที่ 5

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

พื้นที่กุดขาคิมเป็นระบบนิเวศน์ย่อยหนึ่งของพื้นที่ตามลุ่มน้ำมูลตอนกลาง มีพื้นที่ครอบคลุมรอยต่อของตำบลกุดขาคิม และตำบลทับใหญ่ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ จากลักษณะทางภูมิศาสตร์ พื้นที่ตามเป็นที่ราบรอนคลื่นที่มีที่ดอนสลับกับที่ราบและที่ลุ่ม ทำให้เกิดลักษณะภูมิฐานต่างๆ ที่ชาวบ้านเรียกขานเป็นภาษาถิ่นอยู่มาหลาย จากการศึกษาพื้นที่ตามกุดขาคิมมีลักษณะภูมิฐานที่สำคัญๆ อยู่ 7 ประเภท มีจำนวนมากถึง 278 แห่ง กระจายอยู่ทั่วบริเวณพื้นที่ตามสามารถระบุได้ดังนี้ กุด 35 แห่ง ปาก 37 แห่ง ส่อง 31 แห่ง เลิง 4 แห่ง หนอง 92 แห่ง วัง 9 แห่ง ทำน้ำ 40 แห่ง โนน หรือ ดอน 26 แห่ง

“ กุดขาคิม ” เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติและเป็นระบบนิเวศน์หลักของพื้นที่ตามกุดขาคิม มีความยาวของกุดรวม 13 กิโลเมตร ความกว้างตั้งแต่ 10 เมตร – 300 เมตร ความลึกตั้งแต่ 2.5 เมตร – 10 เมตร ขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่และฤดูกาล จากการประเมินเบื้องต้นร่วมกับผู้นำ บริเวณน้ำในกุดขาคิม กุดแล้งมีจำนวน 16,250,000 ลูกบาศก์เมตร กุดฝนมีมากถึง 26,000,000 ลูกบาศก์เมตร ขณะเดียวกันกุดขาคิมที่มีความกว้างแคบ/ตื้นลึกที่แตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่นั้นได้มีระบบนิเวศน์ย่อยๆ ตามสภาพพื้นที่ที่แตกต่างกันไป ซึ่งชุมชนได้มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าว ตามสภาพพื้นที่และลักษณะทรัพยากรเรื่อยมา จนพื้นที่กุดขาคิมเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน 10 หมู่บ้าน ในตำบลกุดขาคิม ตำบลทับใหญ่ รวมทั้งพื้นที่ใกล้เคียงตลอดมา

การใช้ประโยชน์กุดขาคิมของชุมชน

การใช้ประโยชน์กุดขาคิมของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรในพื้นที่ สามารถแบ่งเป็น 4 ช่วง ดังนี้

1) ก่อนปี 2500 สภาพป่าไม้/กุดขาคิมยังมีความอุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตของคนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์กุดขาคิมแบบพึ่งพา หาอยู่หากิน หรือหาเพื่อแลกเปลี่ยนในสิ่งที่ตัวเองขาดแคลน เช่น หาปลา/หาปลาร้าเพื่อแลกข้าว เป็นต้น วิธีการใช้ประโยชน์ของชุมชนมีความเหมาะสมสอดคล้องของระบบธรรมชาติ

2) ช่วงปี 2500 - 2522 เป็นช่วงบุกเบิกพื้นที่ตาม บริเวณกุดขาคิมเพื่อมุ่งปลูกพืชเศรษฐกิจ (เพื่อขาย) เช่น ปอ ข้าว ทำให้สภาพป่าไม้และกุดขาคิมเสื่อมโทรมมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการบุกเบิกส่วนใหญ่ทำอยู่บริเวณที่โนน (ปลูกปอ) ส่วนที่ลุ่มยังใช้ระบบการพึ่งพา

3) ช่วงปี 2522 - 2535 เป็นช่วงที่มีการบุกเบิกบริเวณทามอย่างเต็มที่ เพื่อปลูกข้าวเป็นหลัก มีการบุกเบิกและปรับที่ดินเป็นแปลงนาปลูกข้าว กข.105 เพื่อขาย ทำให้สภาพป่าถูกทำลาย ดินพังทลาย และได้เริ่มมีการทำไร่ในชุมชนรอบภูคาถิม กำหนดข้อตกลงในการใช้ประโยชน์และฟื้นฟูภูคาถิม

4) ช่วงปี 2535- ปัจจุบัน เริ่มมีการสร้างเขื่อน น้ำท่วมยังภูคาถิม มีสนมและวัชพืช พื้นที่ที่เคยใช้ประโยชน์ถึงแม้จะยังสามารถใช้ประโยชน์ได้แต่เกิดความไม่มั่นใจในอนาคตเริ่มมีการฟื้นฟู / จัดการของชุมชนในการใช้ประโยชน์มากขึ้น เช่น มีการกำหนดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าไม้ / พันธุ์ปลา / การกำจัดวัชพืช

พัฒนาการใช้ประโยชน์ภูคาถิมของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบนิเวศน์ทรัพยากรและวิถีชีวิตของ “คนทาม” กล่าวคือ จากเดิมที่ชุมชนใช้ประโยชน์จากทามในการทำมาหากิน “แบบพึ่งพา” ที่เรียนรู้/เคารพและปรับตัว ให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ สามารถอยู่กับภาวะที่ฝนแล้ง น้ำท่วมอย่างเข้าใจและสมดุล วิถีชีวิตของคนในชุมชนเกี่ยวข้องกับระบบการใช้ประโยชน์จากทามตลอดทั้งปีมีหลากหลายกิจกรรม ทามจึงเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน แต่เมื่อการใช้ประโยชน์จากทามมีการเปลี่ยนแปลงเป็นแบบ “การค้าเพื่อกำไร” ใช้พื้นที่ทามเพื่อให้ได้ผลผลิตมากที่สุดจึงมีการพยายามเอาชนะระบบธรรมชาติเดิมของทามมีการบุกเบิกและไถปรับพื้นที่ปลูกปอ และข้าวหอมมะลิ สถานะของทามจากเดิมที่เป็นวิถีชีวิตชุมชนกลายเป็นเพียงปัจจัยการผลิตเพื่อตอบสนองการผลิตเพื่อการค้าและแสวงหากำไร การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดผลกระทบตั้งแต่ระบบนิเวศน์ทามเสื่อมสภาพลงอย่างรวดเร็ว วิถีชีวิตทามของชุมชนหดหายไปตามการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง คือ “วัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์พื้นที่ทาม” โดยมีนโยบายภาครัฐบาลและระบบการตลาดการผลิตเพื่อขายเป็นแรงกระตุ้นที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ฉะนั้น ในการจัดการพื้นที่ทามจึงควรมีการพิจารณาอย่างรอบคอบในประเด็นของวัตถุประสงค์การใช้ให้มีความชัดเจนร่วมกัน

ลักษณะการใช้ประโยชน์ภูคาถิมของชุมชนสามารถแบ่งเป็นลักษณะดังนี้

1. การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ภูคาถิม เป็นการใช้ประโยชน์ในการทำมาหากินในพื้นที่ริมฝั่งรอบๆ ภูคาถิมและพื้นที่ใกล้เคียง การใช้ประโยชน์จากแหล่งมีความสัมพันธ์กับสภาพพื้นที่ ดังนี้

การใช้ประโยชน์	พื้นที่	หมายเหตุ
1. การทำนา 1.1 ทำนาปี 1.2 นาข้าวไร่ 1.3 นาปี, นาหนอง 1.4 นาแขง	- พื้นที่ทุ่งราบ ที่ไม่เสี่ยงต่อน้ำท่วม - ที่ดอน / โนนทาม - ตามที่ราบลุ่ม / หนอง เล็ก ที่น้ำเซาะในน้ำ แรก - ริมฝั่งกุด / หนองที่มีน้ำเพียงพอต่อการเจริญ เติบโตของข้าว	- นาน้ำฝน } เมษายน - กันยายน - มกราคม-เมษายน
2. การปลูกพืชไร่ / พืชผัก 2.1 พืชไร่ (ปอ) 2.2 พืชผัก	- มีการบุกเบิกปลูกปอในช่วงประมาณปี 2510 (แต่ปัจจุบันเลิกปลูก) - ปลูกทั่วไปตามบริเวณใกล้เคียงหนอง ในฤดู หนาวและฤดูแล้ง และตามที่โนน / ดอนในฤดู ฝน	
3. การเลี้ยงวัว-ควาย	- ฤดูฝนเลี้ยงควายที่โนน ที่ดอนริมกุด ส่วน ฤดูแล้งจะเลี้ยงตามเล้งและริมฝั่งกุด ซึ่งเป็น แหล่งอาหารสัตว์และน้ำกินของสัตว์	
4. การหาของป่า/ไม้ใช้สอย 4.1 ประเภทไม้ใช้สอย/พืชน้ำ ถ่าน 4.2 อาหารป่าที่อยู่บริเวณ โคก เช่น เห็ด ไข่มด แดง หน่อไม้ หวาย ผัก-ผลไม้ต่างๆ 4.3 อาหารป่าที่อยู่ในบริเวณ แหล่งน้ำ เช่น กบ หอย ผักน้ำต่างๆ 4.4 สมุนไพร	- คามที่โคก / ดอนริมฝั่งกุด - ที่ดอน / โลก / ป่าริมฝั่งกุด - กุด , หนองต่างๆ - ที่โคก ดอน และกุด หนอง	
5. การหาปลา	- กุด หนอง	

การใช้ประโยชน์	พื้นที่	หมายเหตุ
6. การต้มเกลือ	- ตามแหล่งริมฝั่งกุด / โนนที่มีคราบเกลือ นำมาต้ม	
7. การใช้ประโยชน์ทางสังคม/วัฒนธรรม เช่น กินข้าวป่า แข่งเรือยาว	- แหล่งเจ้าพ่อที่คนในชุมชนนับถือ แหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา และการคมนาคม	

2. การใช้ประโยชน์จาก “น้ำ” มีดังนี้

2.1 ใช้น้ำใช้ในการทำนา โดยเฉพาะในการทำนาปี/นาหนอง และนาแซง ถือว่าเป็นการใช้ประโยชน์จากการใช้น้ำเพื่อการเกษตรเป็นหลักใน 10 ชุมชน มี 388 ครอบครัวย/จาก 982 ครอบครัวยที่มีการทำนาตาม จำนวนพื้นที่ 2,259 ไร่

2.2 ใช้น้ำในการปลูกพืชผัก ซึ่งเป็นการปลูกผักสวนครัวบริเวณริมฝั่งกุด หนองต่างๆ ซึ่งปัจจุบันมีจำนวนลดลง ทั้งจำนวนครอบครัวยที่ปลูกและพื้นที่ที่ปลูก เพราะคนนิยมซื้อผักมากกว่าปลูกกิน

2.3 ใช้น้ำเป็นแหล่งน้ำวัว-ควาย ซึ่งเดิมนั้นจะมีการกำหนดทำวัว-ควาย กระจายทั่วไปมากกว่าถึง 40 ทำ ที่เป็นทั้งแหล่งกินน้ำและแช่น้ำของวัว-ควาย

2.4 แหล่งน้ำอุปโภคบริโภคของคนในชุมชน ในช่วงก่อนที่จะสร้างประปาหมู่บ้าน กุด / หนอง เคยเป็นแหล่งน้ำใช้ของชุมชน โดยมีการกำหนดเป็นทำน้ำอาบ / น้ำใช้ของคนในชุมชน ส่วนน้ำดื่มจะมีการขุดบ่อน้ำตื้น / บ่อน้ำจั้น กระจายใช้ตามริมกุด / หนอง ต่อมา ปี 2526 มีการสร้างประปาหมู่บ้าน 2 แห่ง คือ บ้านจาน หมู่ 3, 6 และ 9 ปี 2538 สร้างประปาที่บ้านกุดขาคิม หมู่ 5 ที่สามารถให้บริการได้ในชุมชน

จากพัฒนาการใช้ประโยชน์และลักษณะการใช้ประโยชน์ของชุมชนในพื้นที่ทามนั้น จะเห็นได้ว่าในช่วงระยะแรกเป็นการใช้ประโยชน์ลักษณะการพึ่งพา การหาอยู่หากิน การทำมาหากิน การใช้ประโยชน์พื้นที่และทรัพยากรเน้นถึงความเหมาะสมกับสภาพของทรัพยากรและพื้นที่ การใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจเพื่อขายได้เริ่มเข้ามาชัดเจนในช่วงการปลูกปอ ทำให้มีการบุกเบิกพื้นที่ทาม และต่อมาได้กลายมาสู่การบุกเบิก ปรับพื้นที่ทามในการปลูกข้าวเพื่อขาย มีการปรับพื้นที่ให้เข้ากับพันธุ์ข้าว (มะลิ 105) และล่าสุดคือ กระแสการปลูกยูคาลิปตัส กระแสการใช้ประโยชน์แบบพึ่งพาและการปลูกพืชเพื่อขายนั้นมีปฏิสัมพันธ์กัน เพราะเมื่อมีการปลูกพืชเพื่อการขาย ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรลดลง การใช้ประโยชน์แบบพึ่งพาของชุมชนมีน้อยลงและพบกับความยากลำบาก

นอกจากกระแสการปลูกพืชเพื่อการค้าของชุมชนเป็นสิ่งรบกวนการทำลายของทรัพยากรพื้นที่ทามแล้ว โครงการสร้างฝายราษฎร์ไศลเป็นโครงการหนึ่งที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนของพื้นที่ทามกุดขาคิม ประการแรกคือ ความไม่แน่นอนในประเด็นน้ำจะท่วมพื้นที่ทามที่ใช้ประโยชน์หรือไม่

เฉพาะในช่วงที่มีการสร้างเขื่อนรายีลที่ต้องการแสดงสิทธิให้ทางราชการยอมรับ ระบบการจัดการพื้นที่ตามของชุมชนที่ผ่านมานั้น เป็นระบบที่ชุมชนใช้กลไกธรรมชาติ / กลไกทางสังคมของชุมชนในการตัดสินใจ ทำให้สถานการณ์ปัญหาสามารถยุติในระดับชุมชนได้ แต่หลังจากที่ “ระบบการจัดการของรัฐ” เข้ามาในรูปแบบของ “โครงการฝ่ายรายีล” เกิดความขัดแย้งปัญหาในชุมชน กระบวนการแก้ไขปัญห จักรการ ถูกดึงออกจากชุมชน (ไม่ให้สิทธิการตัดสินใจ) ทำให้การแก้ไขปัญหายากลำบาก และเจองทางตันดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

แนวทางการจัดการภูคชาคิมโดยองคักรชุมชน

จากการศึกษาและการกำหนดแนวทางร่วมกันของกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องมีหลักการในการจัดการดังนี้

1. หลักการคณอยู่กันกับตามได้ โดยที่คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์และพึ่งพาทรัพยากรในพื้นที่ตามได้ ในขณะที่เดียวกันทรัพยากรในตามก็ไม่ถูกทำลาย หรือเป็นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ตามอย่างยั่งยืน
2. หลักการมีส่วนร่วมของคนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ทั้งกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ สถาบันองค์กรต่างๆ ในชุมชน และรวมทั้งองค์กรท้องถิ่น (อบต.)
3. “ภูคชาคิม” เป็นระบบนิเวศที่มีองค์ประกอบทั้ง ดิน น้ำ ป่า ไม้ และสัตว์ต่างๆ การจัดการต้องมีการพิจารณาทั้งระบบที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่อง

ภายใต้หลักการชุมชนได้มีการกำหนดแนวทางการดำเนินงานดังนี้

- 1) จัดตั้งและพัฒนาองค์กรชุมชนในการจัดการพื้นที่ตามภูคชาคิมที่มีองค์ประกอบมาจากกลุ่มที่หลากหลายในชุมชน ให้สามารถดำเนินการประสานงานและสร้างการดำเนินงานในพื้นที่
- 2) การพัฒนาองค์ความรู้/การสร้างสำนึกร่วมของคนในชุมชนพร้อมกับเผยแพร่ต่อสาธารณะและนโยบาย
- 3) อนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ทั้งพื้นที่ป่าโคก ป่านุงป่าตาม ในรูปแบบป่าชุมชน ป่าริมฝั่งภูค เขตป่าอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ ป่าหัวไร่ปลายนา
- 4) อนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรในพื้นที่ภูคชาคิม ในรูปแบบการจัดการชลประทานชาวบ้าน การกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา
- 5) ส่งเสริมสนับสนุนทางเลือกอาชีพที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ตาม เช่น เกษตรนิเวศน์ตาม การเลี้ยงวัว-ควาย การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากป่าตาม

จาก 5 แนวทางดังกล่าวนี้ชุมชนได้มีการพัฒนาโครงการแผนงานเสนอต่อแหล่งทุนมาดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี 2546 เป็นต้นมา

การจัดการองค์การชุมชนในการจัดการพื้นที่ตามลุ่มน้ำภูคาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

จากหลักการจัดการและเงื่อนไขพื้นที่ที่ครอบคลุม 2 ตำบล 10 หมู่บ้าน จึงมีการกำหนดและจัดตั้งองค์การชุมชนในการจัดการภูคาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าของ“คณะกรรมการอนุรักษ์พื้นที่ตามลุ่มน้ำภูคาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า” โดย

1. ที่มาและองค์ประกอบของคณะกรรมการมาจากกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ทั้งตัวแทนจากชุมชน โรงเรียน อบต. วัด และกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จาก 10 หมู่บ้าน 2 ตำบล
2. มีการจัดโครงสร้างการดำเนินงานคณะกรรมการ ทำหน้าที่ในการดำเนินการเพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงาน ส่งเสริม ติดตามเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามแนวทาง
3. มีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานในแต่ละงาน เช่น กรรมการจัดการป่าธรรมชาติ กลุ่มกิจกรรมอื่นๆ การจัดองค์กร/โครงสร้างองค์กรดังกล่าวนี้คณะกรรมการได้มีการดำเนินการและสรุปบทเรียนเห็นร่วมกันว่า การจัดองค์กรดังกล่าวนี้มีข้อดี คือ กลุ่มคนทุกส่วนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดแนวทางการจัดการพื้นที่ตามภูคาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และมีความเป็นไปได้อย่างดีมากขึ้น เพื่อแต่ละงาน/แต่ละกิจกรรมมีกรรมการที่รับผิดชอบโดยตรง

บทเรียนในการทำงาน

1. กรณีปัญหาโครงการฝ่ายรายได้ ได้ก่อผลกระทบต่อชุมชนมาร่วม 10 ปี มีความพยายามในการแก้ไขปัญหามาทั้งจากชาวบ้านเอง จากองค์กรภายนอก และจากภาครัฐบาลในลักษณะของการชุมนุมเรียกร้อง การแต่งตั้งคณะกรรมการร่วมในการแก้ไขปัญหา การศึกษาข้อมูลผลกระทบจากสถาบันการศึกษา ความพยายามดังกล่าวสามารถบรรเทาผลกระทบได้บางส่วน แต่ในทางกลับกันการดำเนินการดังกล่าวนั้นเป็นการดึงคนชุมชนออกนอกชุมชน และดึงคนภายนอกเข้ามาในชุมชนพลังของชุมชนไม่สามารถแสดงตัวตนในการแก้ไขปัญหาอย่างที่ควรจะเป็น ก่อเกิดผลกระทบตามมาอย่างมากมาย แต่กระบวนการทำงานของโครงการวิจัยนี้ เน้นประเด็นข้อมูลในพื้นที่เป็นหลัก เน้นให้กลุ่มคนในชุมชนได้ร่วมกันศึกษา วิเคราะห์ เรียนรู้ และกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรของตนเอง ทำให้เห็นพลังของชุมชนได้มากขึ้น ทั้งที่เป็นพลังในเรื่องของปัญญาความรู้ พลังการทำงานร่วมกัน และที่สำคัญชุมชนได้แสดงตัวตนให้ภายนอกได้รู้ว่า ชุมชนใช้ประโยชน์/จัดการอย่างนี้และต้องการที่จะจัดการของชุมชนอย่างนี้ในอนาคต

2. โครงการวิจัยนี้เป็นความร่วมมือ (ทีมวิจัย) ระหว่างนักพัฒนา (NGOs) ซึ่งเป็นคนนอก กับกลุ่มคนต่างๆ ในชุมชน โดยบทบาทของคนนอก คือ คนสร้างกระบวนการให้คนในได้แสดงตัวตนเป็นหลัก ทั้งการระดมข้อมูล การคิดวิเคราะห์และการกำหนดทิศทางในอนาคต การทำงานร่วมกันและวางบทบาทให้เหมาะสม ดังกล่าวเอื้อประโยชน์ในการทำงานได้ดีมากขึ้น

3. ในกระบวนการศึกษาของโครงการที่มีชุมชนร่วมด้วยนั้น มีความจำเป็นต้องมีการปฏิบัติการร่วมด้วย ซึ่งบางครั้งการค้นพบอะไรบางอย่างถ้าหากสามารถนำไปปฏิบัติได้เลยนั้น จะเป็นตัว

กระตุ้นให้เห็นความสำคัญในการทำงานที่มีคุณค่าต่อการแก้ไขปัญหามุมชนได้มากขึ้น การดำเนินการดังกล่าวนี้ไม่จำเป็นต้องรอให้งบโครงการ ทั้งนี้เพราะ “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ต้องลือไปกับกระบวนการพัฒนาของชุมชน ซึ่งมีพลวัตรตลอดเวลา

4. แผนวาด/แผนที่จากการสำรวจชุมชน เป็นเครื่องมือที่ดี สามารถสร้างการเรียนรู้ของกลุ่มทำงานและชุมชนร่วมกัน รวมทั้งเป็นสื่อที่ช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นอย่างดี และที่สำคัญต้องเป็นผลงานของ “ชุมชน” ย่อมจะมีพลังมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ถือได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ ที่สร้างปัญญาในการแก้ไขปัญหามุมชน กรณีสร้างโครงการฝ่ายรายปี/สัปดาห์ ถึงปัญหาความขัดแย้ง/หรือประเด็นงานร้อน กระบวนการแก้ไขปัญหามุมชน มีการใช้อารมณ์การกดดันตอรองซึ่งกันและ กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ผ่านมายังไม่สามารถสร้างกระบวนการเหมาะสมกับสถานการณ์ดังกล่าว ฉะนั้นจำเป็นต้องมีการพัฒนากระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เหมาะสม และสามารถหนุนช่วยการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพราะถ้าหากว่างานร้อนมีปัญหาลับซ้อนรุนแรง ยิ่งจำเป็นต้องการกระบวนการที่สร้างปัญญาที่แก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ด้วย

2. ในกรณีการศึกษา “กุดขาคิม” เป็นการศึกษาที่ใช้พื้นที่เป็นหลักในการศึกษา จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการศึกษาองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ให้ครบถ้วนจะทำให้มีความเข้าใจร่วมกันในมิติที่เป็นองค์รวม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีของชุมชน

3. องค์กรหน่วยงานที่ทำงานพัฒนาชุมชน ถ้าหากมีการนำกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปปรับใช้ในการดำเนินการ จะสร้างการมีส่วนร่วม/การเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนและผู้เกี่ยวข้องจะสามารถเสริมประสิทธิภาพและคุณประโยชน์ต่อการพัฒนาได้มากขึ้น

4. กรณีการดำเนินการของ “กุดขาคิม” ถือเป็นระดับปฏิบัติการในพื้นที่หรือท้องถิ่น มีรูปธรรมการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนสมควรอย่างยิ่งที่ต้องขยายผลทั้งในแนวนอนให้เกิดในหลายๆ พื้นที่และขยายในแนวตั้งที่เสนอเชื่อมโยงต่อระดับนโยบาย

บรรณานุกรม

1. ประสิทธิ์ คุญรัตน์และคณะ “แนวทางการจัดทำแผนพื้นที่ชุ่มน้ำป่าทามราษฎร์ไศล” โดยกองประสานงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (กรกฎาคม 2540)
2. สนั่น ชูสกุล บรรณาธิการ “ป่าทาม ป่าไทย”โครงการฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำป่าทามมูล กรกฎาคม 2540
3. ศันสนีย์ ชูแวว “ระบบนิเวศน์ป่าบุงป่าทามพื้นที่ชุ่มน้ำที่สำคัญภาคอีสาน” ในเอกสารประกอบสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ป่าบุงป่าทาม : พื้นที่ชุ่มน้ำที่สำคัญของอีสาน 1-2 พฤษภาคม 2538

รายชื่อนักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล	ตำแหน่งในชุมชน	ที่อยู่
1. นายรุ่งวิจิต คำงาม	นักพัฒนา	มูลนิธิประสานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้
2. นางลัดดา ปิตตา	นายก อบต.กุดขาคีม	หมู่ 1 บ้านลำเพ็ญ
3. นายสัมฤทธิ์ สุริยะ	ผู้ใหญ่บ้าน	หมู่ 8 บ้านนาสว่าง
4. นายกฤตพร ท้าวผา	เลขา นายก อบต.กุดขาคีม	หมู่ 8 บ้านนาสว่าง
5. นายบุญโสม บุญปก	ผู้ใหญ่บ้าน	หมู่ 9 บ้านศาลา
6. นายบุญศรี ท้าวผา		หมู่ 5 บ้านกุดขาคีม
7. นายสิงห์ทอง เงินคำ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	หมู่ 8 บ้านนาสว่าง
8. นายจรูญ ม่วงอร่าม	ผู้ใหญ่บ้าน	หมู่ 1 บ้านลำเพ็ญ
9. นายเดช จันติลา	ผู้ใหญ่บ้าน	หมู่ 5 บ้านกุดขาคีม
10. นายสำรวัตร รัตนะ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	หมู่ 8 บ้านนาสว่าง
11. นายคาน สาสิงาม	อบต.กุดขาคีม	หมู่ 5 บ้านกุดขาคีม
12. นายจรูญ ปิตตา	อาจารย์ระดับ 7	ร.ร.บ้านลำเพ็ญ
13. นายทองใส จำปาเมือง		หมู่ 5 บ้านกุดขาคีม
14. นายนวล คำภา		หมู่ 8 บ้านนาสว่าง
15. นายบุญจันทร์ บุญคั่ง		หมู่ 6 บ้านจาน ต.ทับใหญ่
16. นายบุญโสม ปราบชมพู	อบต.กุดขาคีม	หมู่ 2 บ้านดง
17. นายประทีปมิตต์ ทัตไทย		หมู่ 1 บ้านทับน้อย ต.ทับใหญ่
18. นายพิมพ์ พรบุญ		หมู่ 5 บ้านกุดขาคีม
19. นายสุทธา จำปาเมือง		หมู่ 5 บ้านกุดขาคีม
20. นายวันดี ศรีหม	อบต.กุดขาคีม	หมู่ 5 บ้านกุดขาคีม
21. นายสมาน น้อยโหนด	อบต.กุดขาคีม	หมู่ 1 บ้านลำเพ็ญ
22. นายสิน ธรรมษา	อบต.กุดขาคีม	หมู่ 9 บ้านศาลา
23. นายหรรษ์ เพิ่มผล		หมู่ 1 บ้านทับน้อย ต.ทับใหญ่
24. นายหัด สระสงคราม		หมู่ 8 บ้านจาน ต.ทับใหญ่
25. นายดำรง แก้วสุจิต	(เสียชีวิต)	หมู่ 5 บ้านกุดขาคีม

ภาคผนวก

1. ประชุมกับพัฒนาโครงการร่วมกัน

3. ลงสำรวจพื้นที่

2. ประชุมชี้แจงทำความเข้าใจกับชุมชน

เก็บข้อมูลกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ 4.
ทางการค้าในนิคมอุตสาหกรรมฉะเชิงเทรา

5. สรุปร่วมกันเบื้องต้น

7. เสนอข้อมูลต่อชุมชน

6. จัดทำแผนที่ทรัพยากร

8. ประชุมกลุ่มย่อยเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

ภาพการดำเนินงานกิจกรรมโครงการ

9. ศึกษาชุมชน “แม่ตาช้าง”

11. เวทีจัดทำแผนการดำเนินงาน

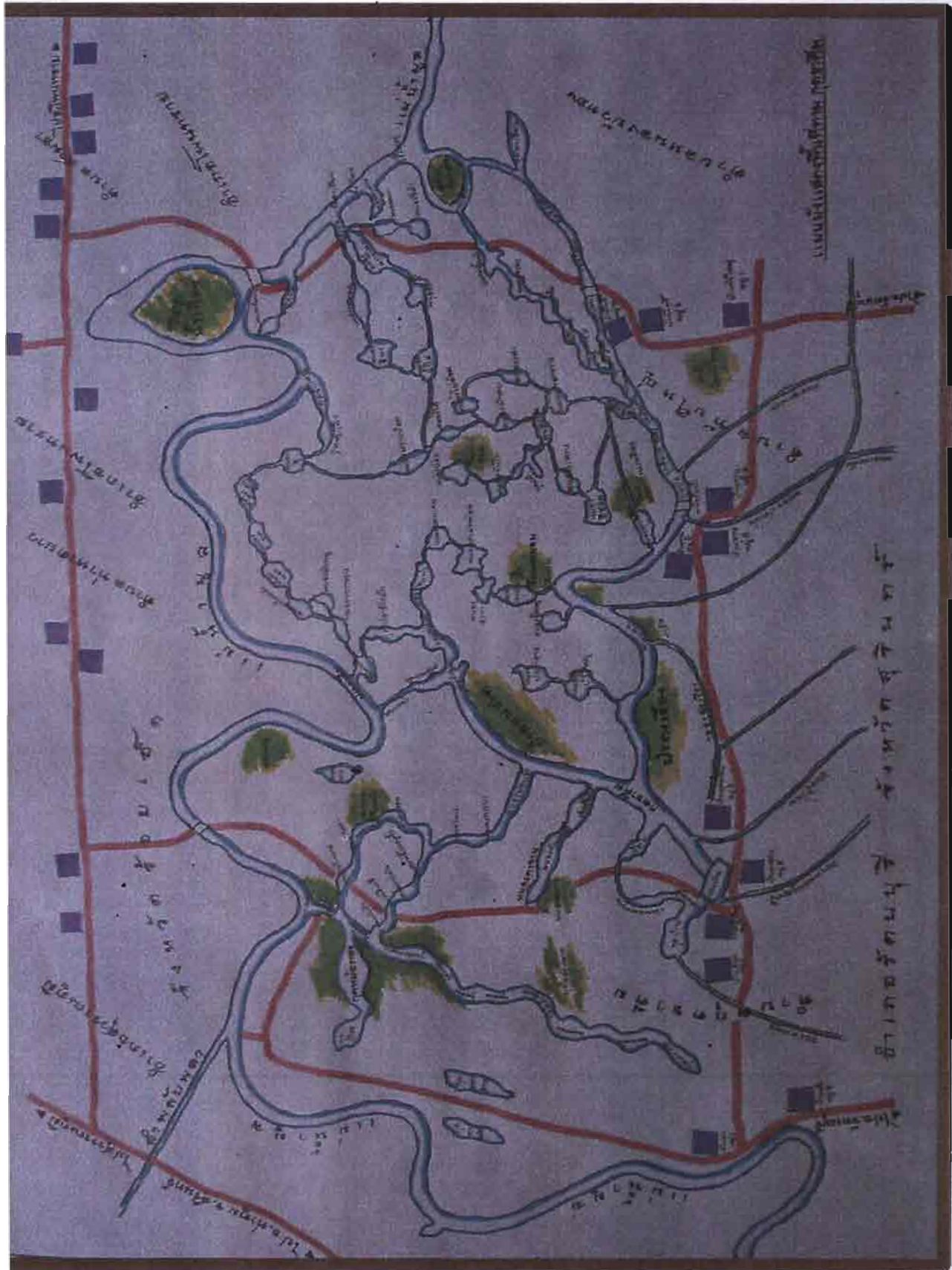

10. ประชุมสรุปแนวทางการจัดการ

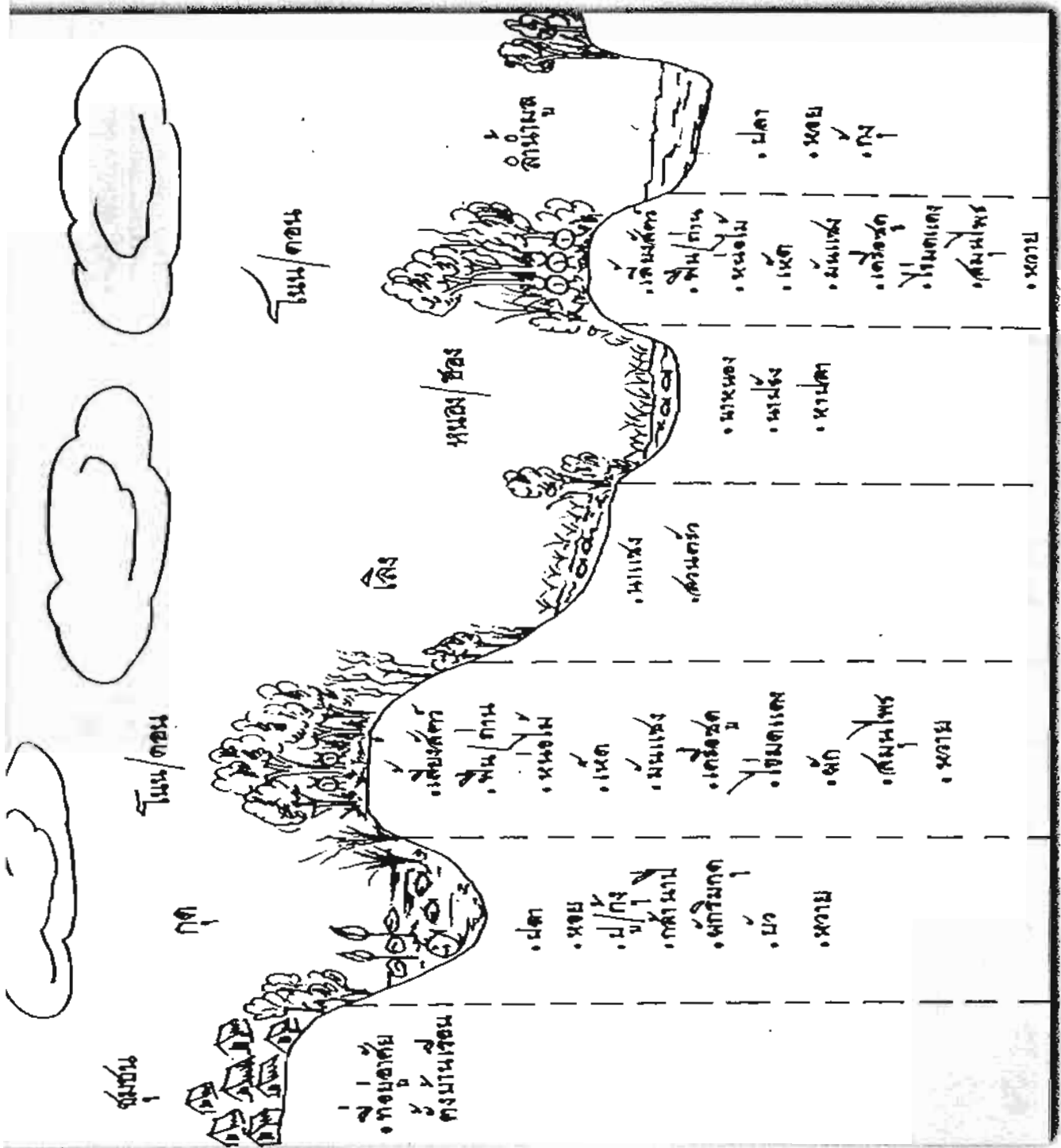

12 สรุปผลการวิจัย/เขียนรายงาน

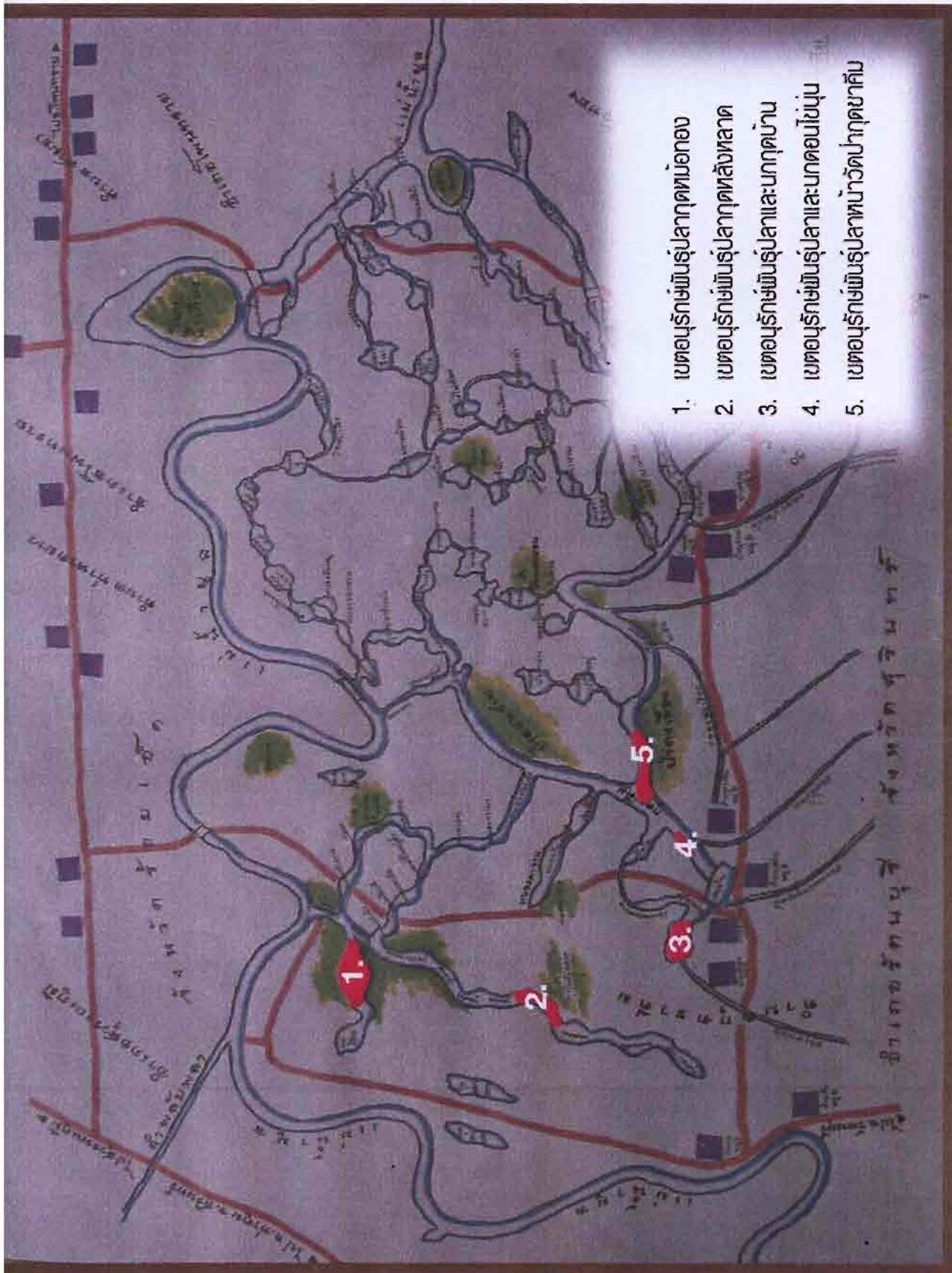
ภาพการดำเนินงานกิจกรรมโครงการ

แผนที่แสดงพื้นที่ท่ามกุดชาติม

ภาคตัดขวางสภาพพื้นที่ทำมาหากินและลักษณะการใช้ประโยชน์

1. เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาทุกหน่อทอง
2. เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาทุกหลังตลาด
3. เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและนกทุกบ้าน
4. เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและนกตอบไข่นุ่น
5. เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหน้าวัดป่ากุดชาติ

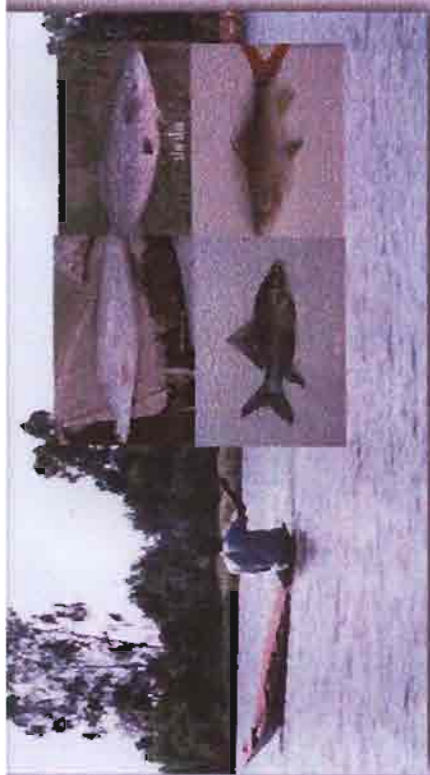
แผนผังแสดงพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์ปลาและนกในทางกุดชาติ

ทำนาตาม

ปลูกผักริมน้ำทุ่งกุล

หาปลา

พักผ่อนหย่อนใจ

การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทำนาทุ่งกุล

ทาสองป่า เต็ด หน่อไม้ มันแขง พัก

เก็บเป็นเพาก่าน

เก็บเม็ดบัว

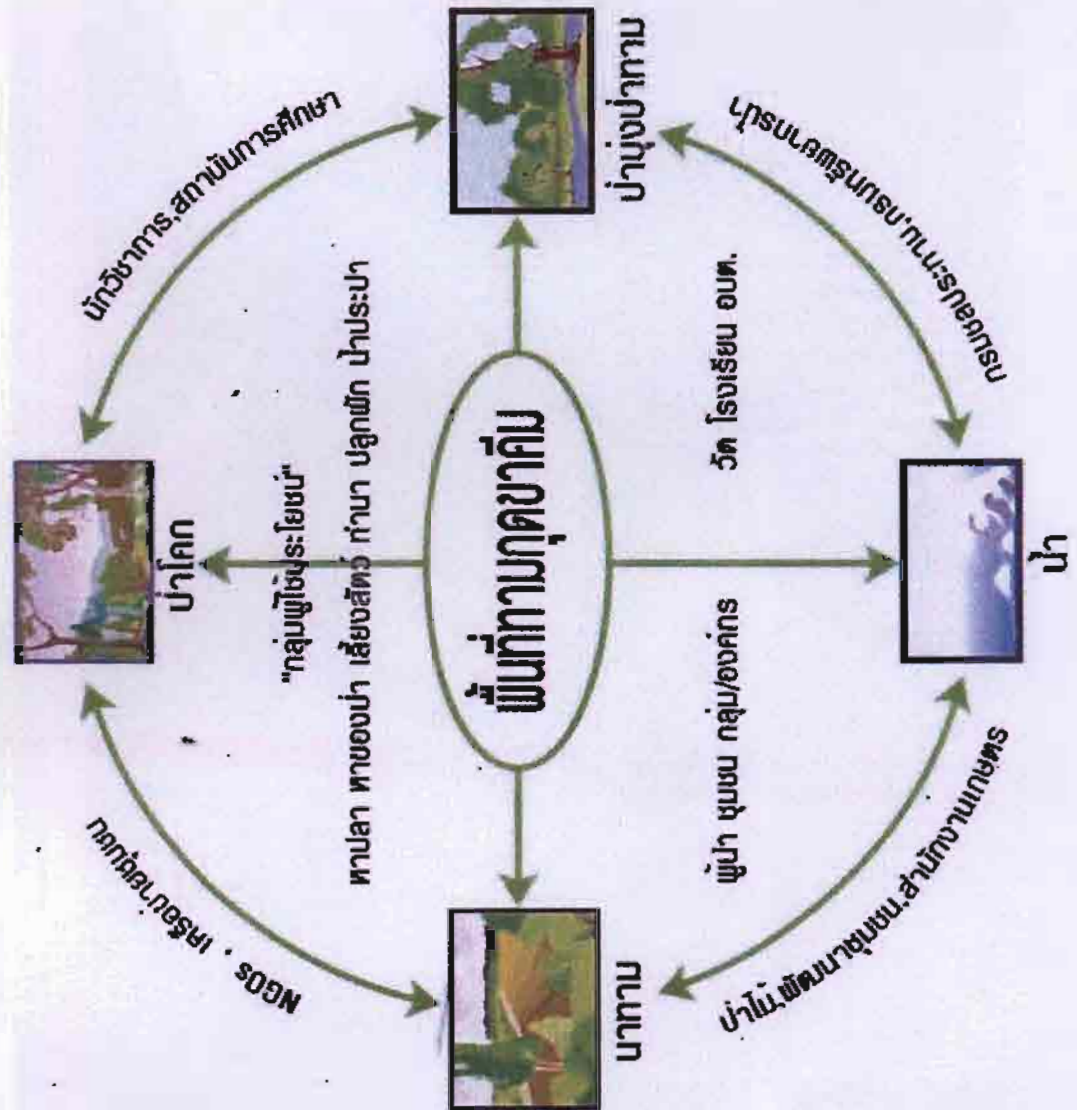

เลี้ยงวัว-ควาย

การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทำมาหากิน

การจัดการกลุ่ม/องค์กร

ปลูกลำเจียก

ภาพการดำเนินงานกิจกรรมโครงการ

ปลูกป่าริมฝั้วกุด

103

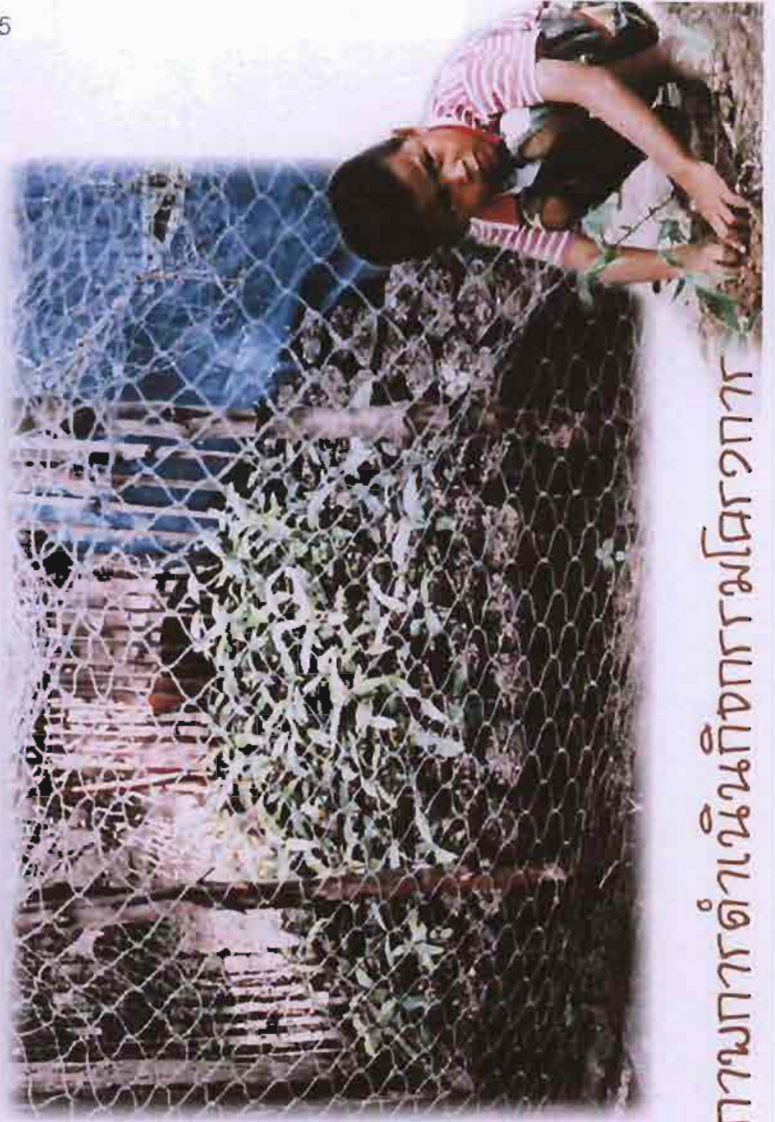

ภาพการดำเนินงานกิจกรรมโครงการ

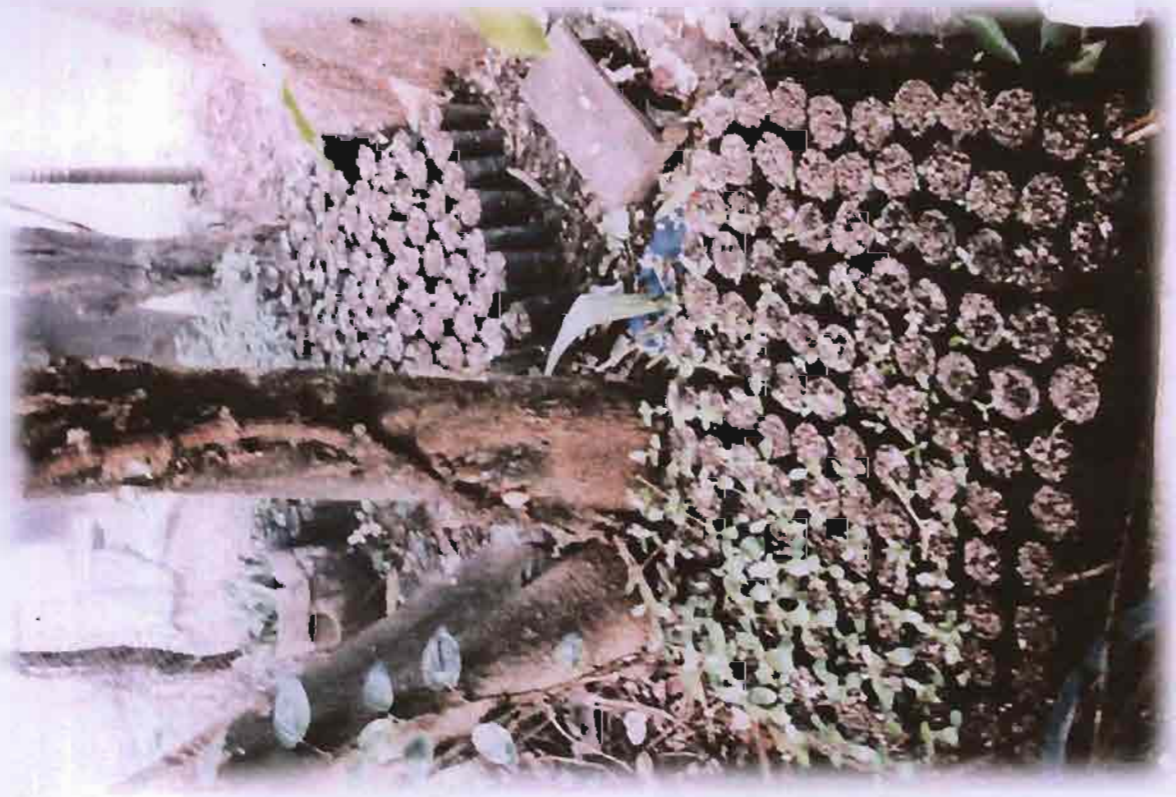
ภาพการดำเนินงานกิจกรรมโครงการ

1041/6100001/6

ภาพการดำเนิกรักการผดุงการ

สวฉากทำเฮาะฉอนักกีฬานักบอล

ภาพการดำเนิรกิจกรรมโครงการ

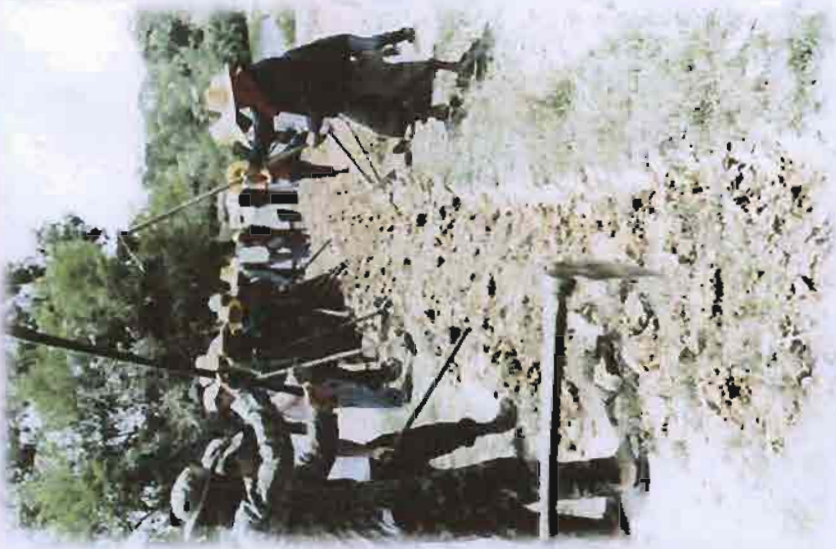

สวเสียมปากเกลือว้าว-ควาฮในพินที่ทาม

ภาพการดำเนิรกิจกรรมโครงการ

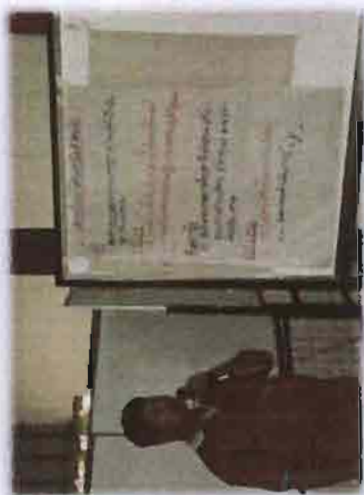

วันชอปะทานชาวบาน

ภาพการดำเนินกิจกรรมโครงการ

สรุปบทเรียนโครงการ

ภาพการดำเนินงานกิจกรรมโครงการ

กิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน

110

1. ประชุมชี้แจง ทำความเข้าใจ ค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน
- 2.3 แบ่งกลุ่มย่อยสำรวจพันธุ์ไม้/พันธุ์พืชในบริเวณโรงเรียน
4. ผู้ดูแลหมอยาสมุนไพรรักษาโรคและประโยชน์ของพืช

ภาพการดำเนินกิจกรรมโครงการ

วิทยากรชาวบ้านให้ความรู้เรื่องทาม

ภาพการดำเนินงานกิจกรรมโครงการ

ความรู้ที่ได้จากงานการเรือน

ศิลปะเกี่ยวกับทาม

ชมผลงานตัวเอง

ภาพทางด้านนี้กิจกรรมโครงการ

ผลงานการเขียน

สถานที่ทำการ

ภาพการดำเนินงานกิจกรรมโครงการ

